

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Факультет міжнародних відносин, політології та соціології
Кафедра світового господарства і міжнародних економічних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»

«Особливості розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України в умовах агресії Росії»

«Peculiarities of the development of foreign economic relations of Ukraine in the conditions of Russian aggression»

Виконала: здобувачка денної форми навчання спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітня програма міжнародні економічні відносини

Книжка Юлія Андріївна

Керівник: к.е.н., доц. Пічугіна Ю.В. _____

Рецензент: к.е.н., доц. Скороход І.П.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
світового господарства і
міжнародних економічних відносин
№ __ від __. __. 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ Сергій ЯКУБОВСЬКИЙ

Захищено на засіданні ЕК № _____

Протокол № __ від __. __. 2025 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

Голова ЕК
_____ Сергій ЯКУБОВСЬКИЙ

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	5
1.1. Сутність та структура зовнішньоекономічних відносин.....	5
1.2. Теоретичні основи аналізу трансформації зовнішньоекономічних відносин України.....	10
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	20
2.1. Наслідки війни для України та світової економіки загалом.....	20
2.2. Зміни у торговельно-економічних зв'язках України.....	27
2.3. Зміни валютно-фінансові відносини України.....	40
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ.....	46
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Сучасні зовнішньоекономічні відносини України формуються в умовах глибокої трансформації світового порядку, загострення геополітичної напруженості та деструктивного впливу повномасштабної війни. Ці події не лише змінили внутрішні економічні пріоритети держави, але й докорінно переорієнтували її зовнішньоекономічний курс. Україна опинилася у ситуації, коли підтримка економічної стабільності, збереження зовнішньої торгівлі, залучення інвестицій та міжнародної допомоги стали життєво необхідними для збереження суверенітету, економічного функціонування та подальшого розвитку.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження сучасного стану зовнішньоекономічних відносин України, аналіз їх трансформації під впливом збройної агресії.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- розкрити сутність та структуру зовнішньоекономічних відносин, охарактеризувати їх основні компоненти й внутрішні та зовнішні чинники формування;
- дослідити теоретичні підходи до аналізу трансформації зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнних загроз і гео економічних змін;
- проаналізувати вплив війни на економіку України та глобальну економіку;
- охарактеризувати наслідки війни для торговельно-економічної співпраці України;
- проаналізувати валютно-фінансові аспекти зовнішньоекономічної діяльності України;
- дослідити чинники стабілізації та стимулу для розвитку зовнішньоекономічної політики України.

Об'єктом дослідження є система зовнішньоекономічних відносин України в умовах воєнної кризи.

Предметом дослідження виступають трансформаційні процеси у зовнішньоекономічній політиці України, зумовлені викликами війни та перспективами післявоєнного відновлення.

У роботі використано системно-структурний підхід, методи порівняльного аналізу, статистичні методи, індуктивний і дедуктивний підхід, а також аналітичний огляд міжнародних джерел.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі розглянуто теоретико-методологічні основи зовнішньоекономічної діяльності держави. Подано класифікацію форм зовнішньоекономічних зв'язків, висвітлено ключові підходи до аналізу зовнішньої торгівлі, валютно-фінансових відносин, а також окреслено значення зовнішньоекономічної політики в умовах глобальних криз. Другий розділ присвячено аналізу особливостей зовнішньоекономічної діяльності України в умовах повномасштабної війни. У межах цього розділу оцінено наслідки військової агресії для економіки України та світової економіки загалом; проаналізовано зміни у товарній та географічній структурі експорту та імпорту, трансформацію торгівлі послугами; розглянуто динаміку валютного курсу, зовнішнього боргу та фінансової підтримки з боку міжнародних партнерів. У третьому розділі зосереджено увагу на стратегічних напрямках і перспективах розвитку зовнішньоекономічних відносин України. Особливу увагу приділено ролі європейської інтеграції, механізмам макрофінансової підтримки, інституційним реформам та формуванню нової зовнішньоекономічної політики.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

1.1. Сутність та структура зовнішньоекономічних відносин

Зовнішньоекономічні відносини є однією з базових підсистем національної економіки, що визначає ступінь її включення до світового господарства. Вони охоплюють широкий спектр міжнародних зв'язків, зокрема торгівлю, фінанси, інвестиції, трансфер технологій, міжнародну трудову міграцію, науково-технічне співробітництво, валютно-кредитні та банківські операції [1, 3]. У сучасних умовах ці відносини визначають рівень конкурентоспроможності країни, її доступ до стратегічно важливих ресурсів, ринків збуту, а також впливають на економічну безпеку та геополітичну стабільність [2].

Сутність зовнішньоекономічних відносин полягає в реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання та держави в цілому в процесі міжнародного обміну товарами, послугами, капіталом та інформацією [1]. Зовнішньоекономічна діяльність здійснюється у межах глобальної системи, в якій кожна країна займає певне місце відповідно до своєї ресурсної бази, технологічного потенціалу, демографічних особливостей та політичної стратегії [3]. У цьому контексті зовнішньоекономічні відносини виступають не тільки каналом економічного зростання, але й механізмом трансформації внутрішніх економічних структур.

Залежно від рівня аналізу, зовнішньоекономічні відносини можуть розглядатися на макро-, мезо- і мікрорівнях. На макрорівні вони охоплюють державну зовнішньоекономічну політику, систему міжнародних договорів, членство у міжнародних організаціях [2, 3]. На мезорівні — регіональні ініціативи та транскордонне співробітництво. На мікрорівні — конкретні

угоди між підприємствами, експортно-імпорتنі операції, створення спільних підприємств, участь у міжнародних тендерах [1].

Структура зовнішньоекономічних відносин умовно поділяється на декілька основних компонентів:

1. зовнішня торгівля — є найбільш розвиненою формою економічних зв'язків. Вона включає експорт та імпорт товарів і послуг, забезпечує національну економіку ресурсами та доходами від збуту продукції за кордоном [3]. Структура зовнішньої торгівлі характеризується товарною, регіональною, галузевою та організаційною диференціацією;

2. міжнародний рух капіталу — охоплює прямі іноземні інвестиції (ПІІ), портфельні інвестиції, кредити, фінансову допомогу [1]. ПІІ забезпечують не лише приплив капіталу, а й трансфер технологій, управлінських практик та розширення виробничої бази.

3. міжнародна трудова міграція — передбачає тимчасове або постійне переміщення робочої сили за кордон з метою працевлаштування. Вона впливає на внутрішній ринок праці, рівень зайнятості та обсяг приватних грошових переказів [1].

4. міжнародне науково-технічне співробітництво — є важливим джерелом інновацій та модернізації виробництва. Україна бере участь у багатьох міжнародних проєктах у галузі науки, цифрових технологій, оборонної промисловості [2].

5. валютно-фінансові відносини — охоплюють діяльність на валютному ринку, участь у міжнародних фінансових організаціях, формування платіжного балансу, співпрацю з міжнародними банками [3]. Валютна стабільність і доступ до зовнішніх фінансових ресурсів суттєво впливають на загальну ефективність зовнішньоекономічної діяльності.

Важливою особливістю сучасних зовнішньоекономічних відносин є їхня залежність від транснаціональних компаній, глобальних ланцюгів постачання, електронної комерції, а також геополітичної ситуації у світі [2, 4]. Наприклад,

конфлікти, пандемії чи санкції здатні змінити траєкторію зовнішньоекономічної діяльності країни у дуже короткі терміни.

Усі вищезазначені елементи інтегруються у зовнішньоекономічну політику держави, яка передбачає формування стратегічних напрямів співпраці, визначення пріоритетних галузей для експорту, регулювання митного та податкового режимів, підтримку національного виробника на зовнішньому ринку, укладання міжнародних угод [1, 2, 3]. Успішна реалізація такої політики потребує ефективної координації між різними державними установами, суб'єктами бізнесу та міжнародними партнерами.

Зовнішньоекономічна політика країни формується під впливом цілого комплексу чинників, які визначають можливості, пріоритети, інструменти та ефективність взаємодії держави з зовнішнім світом. Ці чинники є динамічними, змінюються залежно від міжнародної кон'юнктури, внутрішньоекономічної ситуації та глобальних викликів. Аналіз таких чинників дозволяє зрозуміти логіку формування політичних рішень у сфері зовнішньої торгівлі, інвестицій, валютного регулювання та міжнародної інтеграції.

До внутрішніх чинників, що впливають на зовнішньоекономічну політику, належать:

1. економічний потенціал країни — включає обсяги виробництва, рівень розвитку інфраструктури, наявність ресурсів, технологічну базу та структуру ВВП. Країни з високим рівнем економічного розвитку зазвичай мають більш диверсифіковані зовнішньоекономічні зв'язки та виступають не лише експортерами сировини, а й продукції з високою доданою вартістю [1].

2. галузева спеціалізація — визначає, які саме товари та послуги країна експортує чи імпортує. Наприклад, Україна має порівняльні переваги у виробництві зернових, металу, ІТ-послуг, що впливає на стратегічні орієнтири її зовнішньоекономічної політики [8].

3. стан національної безпеки — в умовах воєнної агресії чи політичної нестабільності зовнішньоекономічна політика набуває захисного

характеру. Вона спрямована на диверсифікацію торговельних партнерів, захист критичної інфраструктури, імпортозаміщення та формування стратегічних резервів [2].

4. розвиненість інституцій — ефективність державного управління, наявність антикорупційних механізмів, спрощення митних і податкових процедур безпосередньо впливають на привабливість країни для міжнародних партнерів та інвесторів [1; 3; 4].

5. Національна валютна політика — курсові коливання, валютні обмеження, доступ до резервів впливають на ціноутворення та конкурентоспроможність на зовнішніх ринках. У разі девальвації національної валюти експортна продукція може стати більш конкурентною, але імпорт — дорожчим [4].

6. географічне розташування та логістика — наявність виходу до моря, якість транспортної інфраструктури, митна пропускна здатність значною мірою визначають вартість і швидкість зовнішньоекономічних операцій. Україна має стратегічне розташування між ЄС та Азією, але війна суттєво обмежила можливості морської торгівлі [4, 7].

Окрім внутрішніх, важливу роль відіграють і зовнішні чинники, які формуються незалежно від дій уряду, але мають істотний вплив на економічну політику:

1. міжнародна кон'юнктура ринків — зміни цін на основні експортні товари (метали, зерно, енергоносії), попит на глобальному ринку, інфляційні процеси у країнах-партнерах. Наприклад, високі світові ціни на зерно створюють сприятливі умови для експортерів з України, водночас підвищують внутрішню вартість харчових продуктів [4, 7].

2. політика міжнародних організацій і торговельні режими — СОТ, ЄС, Світовий банк, МВФ формують нормативно-правові рамки, яких країна повинна дотримуватися. Україна, як член СОТ і країна з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі з ЄС, зобов'язана гармонізувати національну політику із зовнішніми правилами [1, 2].

3. рівень міжнародної інтеграції — участь у торговельних союзах, зонах вільної торгівлі, міжнародних фінансових програмах впливає на доступ до ринків, інвестицій, технологій. У випадку України, це — Угода про асоціацію з ЄС, співпраця з G7, участь у програмах фінансової підтримки [3, 4].

4. глобальні виклики — збройні конфлікти, епідемії, енергетичні кризи, зміни клімату. З 2022 року Україна відчуває одночасну дію кількох таких чинників: війна, інфляція, енергетична нестабільність, перебої в логістиці та постачанні продовольства [5, 6, 7].

5. санкції та обмеження — обмежувальні заходи щодо країн-агресорів або, навпаки, послаблення митних бар'єрів для країн, що постраждали, впливають на експортно-імпорту активність. ЄС, США та інші партнери України після початку повномасштабного вторгнення Росії ввели численні торговельні преференції для українських товарів [2, 6].

Для України, яка проходить етапи глибокої економічної і політичної трансформації, а з 2022 року — ще й боротьби за державний суверенітет, зовнішньоекономічні відносини набувають нового змісту. З одного боку, країна змушена компенсувати втрати традиційних ринків, з іншого — відкриває нові можливості через зближення з ЄС, адаптацію до стандартів СОТ, залучення донорської та технічної допомоги, зростання експорту сільськогосподарської продукції, ІТ-послуг та критично важливих мінералів [5; 6; 7].

Таким чином, зовнішньоекономічні відносини є багатофакторним і динамічним явищем, що відображає не лише економічні, а й політичні, соціальні, інституційні й культурні чинники взаємодії між державами. Їх розвиток в умовах війни потребує постійного аналізу, адаптації інструментів державної політики та стратегічного бачення майбутнього.

1.2. Теоретичні основи аналізу трансформації зовнішньоекономічних відносин України

На основі аналітичного звіту «Transformation of Foreign Economic Relations between Ukraine and the Russian Federation: 2010–2020», підготовленого Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД), можна зробити кілька узагальнених, логічних і виважених висновків.

Протягом останнього десятиліття зовнішньоекономічні відносини між Україною та Російською Федерацією зазнали глибоких і незворотних змін, викликаних як політичними конфліктами, так і економічною агресією з боку РФ. Після початку збройного конфлікту у 2014 році Росія почала цілеспрямовано застосовувати економічний тиск на Україну, включаючи торговельні обмеження, призупинення дії угоди про зону вільної торгівлі та блокування транзиту. Це призвело до стрімкого скорочення двостороннього товарообігу: з 48,6 млрд дол. США у 2011 році до 10,2 млрд у 2019-му. Водночас Україна втратила значну частину експорту на російський ринок, особливо в таких секторах, як машинобудування, продовольчі товари, сировина та метали [9].

Важливо, що в умовах агресії Україна не лише адаптувалася, але й почала активний процес диверсифікації своїх зовнішньоторговельних зв'язків. Зменшення залежності від ринку РФ супроводжувалося зростанням частки Європейського Союзу, Китаю, Індії та країн Близького Сходу в експорті та імпорті. За даними 2019 року, ЄС став провідним торговельним партнером України, а Росія поступилася не лише першістю, але й значною часткою в загальному товарообігу. Змінився і товарний профіль: зросла частка аграрної продукції, тоді як метали та сировина залишаються провідними експортними позиціями, що свідчить про обмежену технологічну складову українського експорту.

Окремим викликом стали питання постачання енергоносіїв: Україна тривалий час залишалася залежною від російських джерел — нафти, газу,

вугілля та ядерного палива. Попри поступове зменшення цієї залежності, до 2020 року РФ залишалася домінуючим постачальником в окремих сегментах, зокрема ядерного палива (близько 60% постачань). Це підкреслює критичну потребу в енергетичній безпеці та активнішій диверсифікації джерел [9].

Також аналітики звертають увагу на системні проблеми, пов'язані з несанкціонованою торгівлею на тимчасово окупованих територіях. Росія здійснює експорт і імпорт з регіонами Донбасу, не контрольованими урядом України, і враховує ці обсяги як офіційні торговельні операції з Україною, що не лише викривлює статистику, але й підриває правову основу міжнародної торгівлі, сприяючи фінансуванню незаконних збройних формувань.

Нарешті, економічна агресія Росії супроводжувалась численними санкціями як з боку України, так і з боку ЄС, США та інших партнерів. Обидві сторони ініціювали взаємні обмеження, які торкнулися важливих секторів — від агропромисловості до машинобудування. Зростання кількості спорів у рамках СОТ є ще одним свідченням того, наскільки складною та конфліктною стала торговельно-економічна взаємодія між державами [9].

Російська агресія спричинила глибоку трансформацію зовнішньополітичних пріоритетів, методів і змісту української дипломатії. Уперше за часи незалежності зовнішня політика України стала не лише реактивною, а й наступальною, стратегічно орієнтованою на забезпечення міжнародної підтримки, ізоляції агресора та прискорення інтеграції до європейських і євроатлантичних структур. В умовах ескалації глобальних протистоянь — між Заходом і Росією, США і Китаєм, демократією і авторитаризмом — Україна виступає не лише об'єктом агресії, а й активним суб'єктом міжнародної політики [10].

Одним із головних досягнень стало створення коаліції союзників — політичної, економічної та воєнної — що підтримують Україну у боротьбі з агресором. Саме завдяки активній дипломатії було сформовано механізми постачання озброєнь, зокрема в рамках Контактної групи у форматі «Рамштайн», що об'єднує понад 50 країн. Водночас важливим інструментом

стала дипломатія публічної комунікації — систематичні звернення Президента до парламентів і громад інших країн, участь у самітах, конференціях і міжнародних форумах. Це забезпечило постійне утримання українського питання на глобальному порядку денному.

Невідкладним залишається завдання мобілізації ресурсів для економічного відновлення. Попри значну фінансову допомогу з боку США, ЄС, Японії та інших партнерів, вона не відповідає масштабам втрат. Україна ініціювала створення фондів відновлення, механізмів міжнародної допомоги (як-от United24), однак перспективи довгострокової реконструкції залежать від стабільного міжнародного фінансування [10].

Війна в Україні стала не лише гуманітарною трагедією, а й джерелом потужних економічних шоків у регіоні. Країни Східного партнерства, через тісні торговельні, фінансові та людські зв'язки з Україною та Росією, стали особливо вразливими до наслідків конфлікту. Порушення ланцюгів постачання, стрімке зростання цін на енергоносії та продовольство, а також валютна нестабільність призвели до інфляційного тиску, зниження темпів зростання ВВП і зростання бідності. Найбільше постраждала Україна, яка зазнала руйнування значної частини промислового потенціалу, сільського господарства, транспортної інфраструктури та житла. За оцінками, економіка країни у 2022 році скоротилася на 30–45%, рівень бідності зріс з 5% до понад 25%, а прямі збитки від зруйнованих об'єктів перевищили \$115 млрд.

Україна, пережила не лише глибоку рецесію, але й величезну соціально-гуманітарну кризу: мільйони вимушених переселенців, руйнування систем охорони здоров'я, освіти, інфраструктури. Водночас спостерігаються ознаки адаптації: зростання частки експорту ІТ-послуг, відновлення діяльності підприємств у відносно безпечних регіонах, розвиток альтернативних логістичних маршрутів через ЄС (ініціатива «солідарних шляхів»). Проте загалом перспективи залишаються вкрай залежними від ходу війни та обсягів міжнародної підтримки [11].

У своєму дослідженні Батракова Т.І. та Фоменко С.С. «Сучасний стан зовнішньої торгівлі України в умовах економічної нестабільності» зазначають, що зовнішня торгівля України в умовах економічної нестабільності, зумовленої як пандемією COVID-19, так і повномасштабним вторгненням Російської Федерації у 2022 році, зазнала суттєвих змін як у кількісному, так і в якісному вимірі. Попри незначне зростання у 2019–2021 роках, війна спричинила різке падіння експорту, що виявилось у зменшенні його обсягів, Імпорт також знизився, проте менш суттєво. Як наслідок, зовнішньоторговельне сальдо стало ще більш від’ємним, свідчачи про глибоку структурну диспропорцію. Географічна структура торгівлі також зазнала кардинальних змін. Частка експорту до країн Європи зросла до 62,3%, а імпорту — до 48,8%, що свідчить про активне переорієнтування торговельних потоків у бік ЄС. Водночас експорт до країн Азії зменшився майже вдвічі — з 36,4% у 2021 до 23,4% у 2022, що частково пов’язано з порушенням логістичних ланцюгів. Торгівля з країнами СНД скоротилася до мінімуму: у 2022 році експорт до них становив лише 5,6% від загального обсягу, а імпорт — 8,1%. Загалом, зовнішньоекономічна діяльність України стала відображенням глибоких трансформацій, зумовлених війною, зміною глобальних економічних зв’язків та внутрішніми структурними обмеженнями. Водночас надзвичайно важливим залишається формування нової зовнішньоторговельної політики, орієнтованої на диверсифікацію партнерств, розширення виробничого потенціалу та підтримку експорту з високою доданою вартістю [12].

Дослідження Saulius Rimutis «Lessons of War: Ukraine’s Energy Infrastructure Damage, Resilience and Future Opportunities» сформувало комплексне бачення того, як війна не лише зруйнувала енергетичну систему України, але й стала точкою відліку для її трансформації та модернізації. Повномасштабне вторгнення Росії спричинило величезні руйнування енергетичної інфраструктури України. Найбільш критичні удари прийшлися на зиму 2022/2023 року, коли російські ракети та дрони масовано атакували

об'єкти генерації та електропередач. Українська енергосистема зазнала збитків на понад 10,6 млрд доларів США, а загальні втрати енергетичного сектору — з урахуванням втрачених доходів і зруйнованої інфраструктури — оцінюються у понад 54 млрд доларів. Однак, навіть за таких умов, Україна змогла уникнути енергетичного колапсу завдяки поєднанню міжнародної допомоги, посиленої ППО, аварійних ремонтів і гнучкості фахівців. Важливим етапом стало також екстрене підключення України до європейської енергетичної мережі ENTSO-E, що дозволило забезпечити системну стійкість та ізоляцію від енергетичного впливу Росії [13].

Водночас, досвід війни показав, що централізована структура мереж робить країну надзвичайно вразливою до атак. Саме тому Україна бере курс на децентралізацію енергосистеми, розвиток мікромереж і локальних джерел енергії. Унікальною перевагою України є її досвід та потенціал у сфері ядерної енергетики. Після початку співпраці з компанією Westinghouse планується встановлення реакторів нового покоління AP1000 та розвиток виробництва ядерного палива в Україні. Це дозволить не лише забезпечити внутрішні потреби, а й потенційно експортувати паливо. Окрему надію покладають на маломасштабні модульні реактори (SMR), які вже зацікавили такі компанії, як Holtec, Rolls Royce та Westinghouse [13].

Однак основними перешкодами залишаються: збереження високого рівня загроз, складність залучення інвесторів, дефіцит кваліфікованих кадрів та обмеженість фінансових ресурсів. Щоб це подолати, Україна має сформувати чітке бачення розвитку енергетичного сектору до 2050 року, забезпечити прозорість реформ, отримати інвестиційні гарантії для бізнесу та заручитися продовженням політичної й військової підтримки з боку ЄС.

Повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 року стало точкою неповернення не лише в європейській безпековій архітектурі, а й у економічній політиці ЄС. Для Європейського Союзу війна обернулася економічною турбулентністю, зокрема різким зростанням цін на енергоносії, високою інфляцією та сповільненням економічного зростання. ЄС зіткнувся з

кризою вартості життя, піком якої стала осінь 2022 року, коли енергетична інфляція досягла рекордних рівнів. Центральний банк змушений був підвищити процентні ставки, щоб стримати інфляцію, що водночас обмежило інвестиційну активність. Це спричинило рецесію в окремих країнах єврозони. Європейська економіка відчутно втратила динаміку: з очікуваного зростання ВВП у 4,3% у 2022 році, реальні показники склали лише 3,5%, а у 2023 — лише 0,5% [14].

Ключовим напрямом реагування ЄС стала енергетична незалежність. До війни Росія забезпечувала близько 45% імпорту газу до ЄС. За два роки цей показник суттєво знизився завдяки програмі RePowerEU, розвитку відновлюваних джерел енергії, збереженню енергії та децентралізації енергетичних джерел. Паралельно ЄС розширив санкційну політику: прийнято 12 пакетів санкцій проти Росії, що охоплюють фінансовий сектор, енергетику, транспорт, торгівлю і технології.

Ще однією проблемою, що супроводжує європейську реакцію, стало зростання вартості життя для громадян і соціальна нестабільність. У січні 2023 року 93% європейців назвали зростання цін основною проблемою. Це створює тиск на уряди щодо запровадження підтримки домогосподарствам, і водночас — підживлює популістські настрої [14].

Незважаючи на внутрішні виклики, ЄС залишається провідним донором України. Таким чином, економічна відповідь Європейського Союзу на війну в Україні охоплює широкий спектр заходів — від санкцій, енергетичних реформ і фінансової допомоги, до стратегічного переосмислення економічної безпеки. Попри всі труднощі, ця трансформація розглядається як історичний шанс для модернізації та посилення європейської спроможності діяти у глобальній політиці [14].

Згідно зі статтею Кеннета Рогоффа «The Long-lasting Economic Shock of War» війна в Україні стала не лише гуманітарною катастрофою, а й значним економічним потрясінням для всього світу. Вторгнення Росії в Україну посилює вже наявні негативні тенденції в глобальній економіці, зокрема

зростання інфляції, екстремальної бідності, продовольчої небезпеки, деглобалізації та погіршення стану навколишнього середовища. Ці проблеми ускладнюють завдання для урядів, які намагаються збалансувати фіскальні пріоритети, особливо в умовах зростання витрат на оборону та соціальні потреби.

Україна зазнала величезних економічних втрат: знищення фізичного капіталу, масова міграція населення та значні людські жертви. Ці втрати наклалися на глобальні економічні труднощі, спричинені пандемією COVID-19, яка вже збільшила кількість людей, що живуть у крайній бідності, приблизно на 100 мільйонів [15].

Війна також спричинила дефіцит палива та продовольства, що посилює інфляцію, яка вже досягла багаторічних максимумів у багатьох країнах. Зокрема, Росія та Україна разом забезпечували чверть світового експорту пшениці, а Росія була основним постачальником викопного палива, особливо для Європи. Порушення постачання цих товарів призвело до зростання цін.

Центральні банки, зокрема Федеральна резервна система США, були змушені підвищити процентні ставки для стримування інфляції. Прогнозується, що ставка федеральних фондів зросте до 2,75% з майже нульового рівня на початку року. Це підвищення ставок може мати наслідки для глобального економічного зростання та фінансової стабільності [15].

До початку війни у 2022 році глобальне економічне зростання прогнозувалося на рівні близько 5%. Однак війна стала «масовим і історичним енергетичним шоком» для ринків, що призвело до уповільнення зростання. Найбільший вплив відчували економіки Європи, де зростання у 2023 році прогнозувалося лише на рівні 0,3%.

Вартість відновлення України, за оцінками Світового банку станом на вересень 2022 року, становила приблизно \$349 мільярдів, і ця сума, зросла з того часу [16].

На основі дослідження Світового банку “The True Cost of War” можна зробити розгорнуті висновки, що глибоко відображають економічну і соціальну ціну конфлікту на прикладі війни на Донбасі у 2014–2019 роках.

Традиційні показники, як-от зниження ВВП, фізичні руйнування чи кількість жертв, хоч і є інформативними, не здатні повноцінно виміряти складний вплив війни на добробут людей. Саме тому автори запропонували інноваційний підхід — оцінювання втрат добробуту через аналіз міграційних рішень економічних агентів. Методологія ґрунтується на припущенні, що люди «голосують ногами», тобто втікають із регіонів, де відчують погіршення добробуту. У такий спосіб можна виявити нижню межу втрат добробуту внаслідок конфлікту.

Використовуючи дані про переміщення населення з Донецької та Луганської областей у 2014–2019 роках, автори визначили, що для мешканців Донеччини втрати добробуту еквівалентні зменшенню довічного доходу на 7,3%–24,8%, залежно від того, як люди оцінюють майбутнє і свою схильність до ризику. Якщо ж розглядати ефект як 10-річну втрату доходу, то її розмір складає від 27,7% до 38%. Це означає, що навіть без прямого ураження (наприклад, без втрати житла), сам факт конфлікту, нестабільності, страху та деградації умов життя змушував людей виїжджати, тим самим відображаючи серйозні немонетарні втрати.

Донбас, до війни — один із найбагатших регіонів України, зі значною часткою в промисловості та енергетиці, — вже до 2013 року почав втрачати економічну динаміку через застарілість інфраструктури та зниження зовнішнього попиту. Початок бойових дій у 2014 році не лише остаточно підірвав економічну стабільність регіону, але й створив багаторічну хвилю внутрішньо переміщених осіб — понад 1,4 мільйона людей. Близько половини з них залишилися в межах Донеччини і Луганщини, а решта переселилася в інші області України. Це, у свою чергу, призвело до перевантаження соціальної інфраструктури в приймаючих регіонах, а також до втрати людського капіталу в регіонах-відправниках [17].

За три роки після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, західні санкції суттєво вплинули на російську економіку, хоча їх ефективність має обмеження. Згідно з аналізом Economics Observatory, санкції призвели до зниження ВВП Росії на 10–12% порівняно з довоєнними прогнозами, а реальні доходи населення зменшилися на 20–25% . Висока інфляція, зростання процентних ставок та дефіцит бюджету свідчать про економічні труднощі. Проте Росія адаптувалася до санкцій, переорієнтувавши експорт енергоносіїв на країни, які не підтримують санкції, та використовуючи альтернативні логістичні шляхи .

Ефективність санкцій обмежується через різні рівні їх впровадження серед західних країн та можливість обходу через треті держави. Хоча санкції не змусили Росію припинити агресію, вони обмежили її економічні ресурси для ведення війни. Для підвищення ефективності санкцій необхідна краща координація між країнами, посилення контролю за їх дотриманням та розгляд можливості використання заморожених російських активів для підтримки України [18].

Війна в Україні призвела до глибоких змін у світовій торгівлі та інвестиціях, спричинивши зростання цін на продовольство й енергоносії, порушення логістичних ланцюгів і загальне уповільнення глобального економічного зростання. Експортно орієнтовані країни, залежні від енергоємного виробництва, зазнали втрат, тоді як експортери аграрної продукції та палива виграла на зростанні цін. Одночасно криза загострила вразливість держав, що залежать від імпорту зерна чи добрив, а також тих, чия промисловість прив'язана до українських або російських компонентів. Це викликало ланцюгову реакцію в секторах транспорту, сільського господарства та обробної промисловості.

Окрім короткострокових наслідків, війна прискорила глобальну тенденцію до перегляду виробничих стратегій, зміцнення економічного суверенітету та поступової фрагментації світової економіки. Бізнес і уряди все частіше віддають перевагу регіоналізації та friendshoring, тобто перенесенню

виробництва ближче до політично надійних партнерів. Хоча ці процеси відбуватимуться поступово, вже зараз помітно зростання інвестицій у нові логістичні маршрути, локалізацію виробництва та диверсифікацію поставок. Усе це свідчить про перехід до нової фази глобалізації, де економічна ефективність дедалі частіше поступається міркуванням безпеки та стійкості [19].

Отже, війна в Україні має довготривалі економічні наслідки, які виходять за межі регіону конфлікту. Вона посилила існуючі глобальні економічні проблеми та створила нові виклики для політиків у всьому світі.

Умови збройної агресії Росії з 2022 року кардинально змінили зовнішньоекономічні зв'язки України. Війна спричинила різке скорочення обсягів експорту та імпорту, знищення логістичної інфраструктури та блокаду портів, що порушило традиційні торговельні маршрути. Водночас відбулося прискорене переорієнтування зовнішньої торгівлі з ринків СНД на ринки ЄС та інших країн світу, зросла частка аграрної продукції в експорті.

Україна активно залучає міжнародну фінансову, технічну й гуманітарну допомогу, що стало новим чинником зовнішньоекономічної взаємодії. Попри втрати, спостерігається адаптація економіки до воєнних умов: розвиток експорту послуг, зокрема ІТ, використання альтернативних логістичних маршрутів (через кордони з ЄС), а також активізація участі у глобальних ініціативах щодо відбудови. Усе це свідчить про нову модель зовнішньоекономічної політики, яка формується на основі стійкості, диверсифікації та інтеграції в європейський простір.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Наслідки війни для України та світової економіки загалом

До 2022 року Україна, попри тривалий період трансформаційної економіки, поступово зміцнювала свої позиції у системі міжнародних економічних відносин. Стратегічне географічне розташування між Європейським Союзом, Росією та країнами Азії, наявність розгалуженої транспортної інфраструктури та природних ресурсів, високий аграрний і транзитний потенціал дозволяли країні виступати важливим торговельно-економічним партнером на регіональному рівні.

У 1990-х — початку 2000-х років міжнародні економічні зв'язки України характеризувалися високою залежністю від ринків СНД, особливо Російської Федерації. Проте вже з 2014 року, після анексії Криму і початку війни на Донбасі, почалося переорієнтування зовнішньоекономічної політики на Захід. У 2017 році набула чинності Угода про асоціацію з Європейським Союзом, яка включає поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (DCFTA). Це стало ключовим кроком до економічної інтеграції України з європейським простором [20].

Після пандемії COVID-19 міжнародна торгівля почала відновлюватися, і Україна частково скористалася новими можливостями, зокрема попитом на продовольство та послуги дистанційної роботи. Відбувся активний розвиток ІТ сфери [21]. Проте економіка залишалась вразливою до зовнішніх шоків, що й проявилось у 2022 році — після початку повномасштабного вторгнення Росії.

Російське вторгнення в Україну у 2022 році стало не лише масштабною гуманітарною трагедією, а й спричинило глибоку економічну кризу в самій Україні та серйозні потрясіння в глобальній економіці. Економіка України зазнала безпрецедентного падіння — її ВВП скоротився майже на 30 % (рис.2.1) вже в перший рік війни, що стало найглибшою рецесією за всю історію незалежної держави.

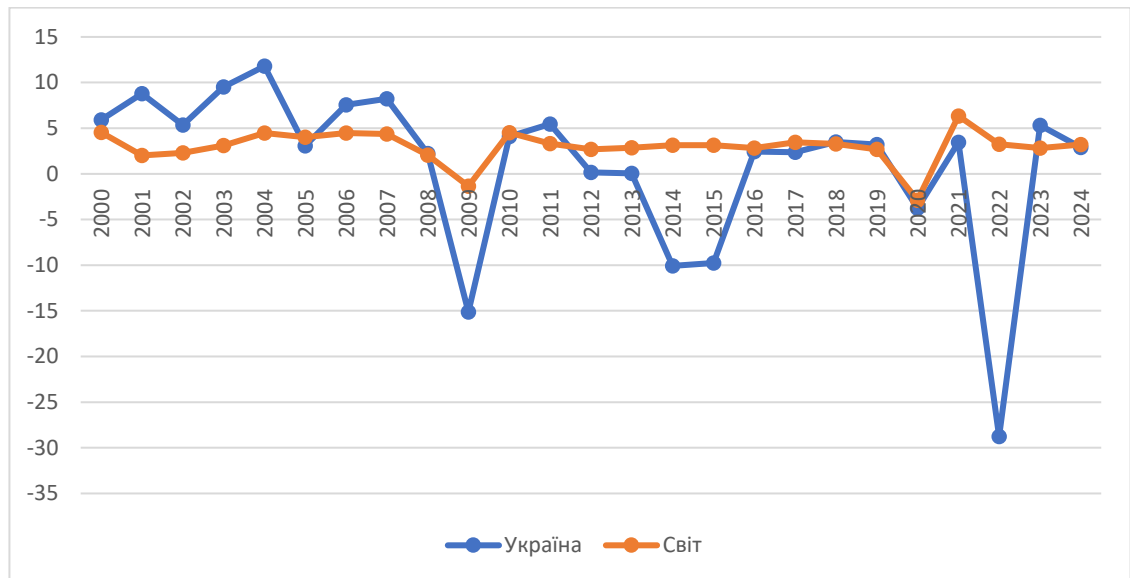

Рис.2.1. ВВП України та світовий ВВП зміни у відсотках до попереднього року.

Джерело:[22].

У період 2000–2008 років Україна мала переважно високі темпи економічного зростання (понад 5% щороку), в окремі роки – понад 10%, що значно перевищувало світові середні темпи, які коливалися у межах 3–4%. Проте глобальна фінансова криза 2008 року спричинила різке падіння ВВП України приблизно на 15%, тоді як світове зростання знизилося до близько –2%. У 2014–2015 роках, з початком збройного конфлікту на Донбасі та анексією Криму, ВВП України знову зазнав значного скорочення (понад –6% і –10% відповідно), тоді як світ продовжував стабільне зростання. Це свідчить про те, що економічні шоки в Україні були переважно внутрішніми.

До початку вторгнення Росії у 2022 році світова економіка демонструвала поступове відновлення після пандемії COVID-19. Очікуване зростання глобального ВВП прогнозувалося на рівні близько 5%, що мало б

стати ознакою стабілізації та поступового повернення до довоєнних темпів. Проте війна в Україні виявилася надпотужним каталізатором економічного спаду.

Глобальні ринки відреагували на конфлікт різким зростанням цін на продовольство та енергоносії. Для країн, що залежать від імпорту українського або російського зерна — зокрема в Африці, на Близькому Сході та в Південній Азії — це означало посилення продовольчої кризи. Одночасно, енергетична криза, спричинена санкціями проти Росії та порушенням стабільних поставань, зумовила хвилю інфляції в ЄС, Великій Британії та інших регіонах, а також активізувала дискусії щодо переходу до відновлюваних джерел енергії.

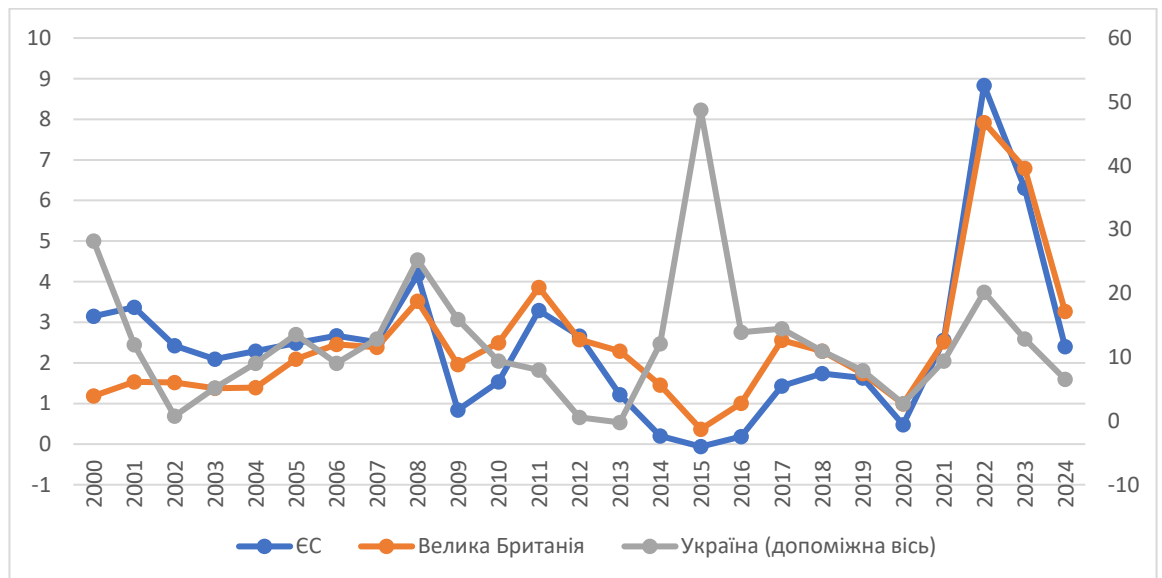

Рис. 2.2 Рівень інфляції в Україні, ЄС та Великій Британії, %

Джерело:[22].

У 2000–2008 роках інфляція в Україні залишалась на рівні 10–15%, подекуди перевищуючи 20%, тоді як у ЄС і Великій Британії вона рідко виходила за межі 2–4%. Це свідчить про структурні проблеми в українській економіці, зокрема у сфері монетарної політики, регулювання цін та енергетичної залежності.

Після 2014 року в Україні спостерігався різкий сплеск інфляції (до 50%) у зв'язку з девальвацією гривні, втратою промислового потенціалу на Донбасі та загальною макроекономічною дестабілізацією. Для порівняння, в цей же

період інфляція в ЄС залишалась на рівні нижче 1%, а у Великій Британії – 0–2%.

У 2022 році, після повномасштабного вторгнення Росії, інфляція знову зросла в усіх країнах, зокрема в ЄС та Великій Британії – до 8–10%, що стало безпрецедентним за останні десятиліття рівнем. В Україні цей показник також перевищив 26%, проте його природа була глибшою, що є поєднанням цінового шоку, розриву ланцюгів постачання, зниження обсягу виробництва та емісійного фінансування бюджету.

Фінансові ринки теж постраждали: компанії, пов'язані з Росією, втратили мільярди на біржах, а загальна невизначеність призвела до зниження інвестиційної активності та сповільнення темпів глобального зростання.

Усе це стало передумовою для торговельної фрагментації, світова економіка почала поступово розпадатися на блоки, які формуються навколо політичної підтримки України чи Росії. Країни, які підтримують Україну, зокрема члени ЄС, США, Канада, Японія та Австралія, ввели санкції проти Росії та обмежили економічні зв'язки з нею. Натомість Росія зміцнила співпрацю з Китаєм, Іраном, Індією та деякими країнами Глобального Півдня, формуючи альтернативні економічні альянси. Ці зміни призвели до зниження обсягів торгівлі та прямих іноземних інвестицій між країнами різних блоків. За даними МВФ, після початку війни в Україні торгівля та ПІІ між блоками зменшилися на 12% і 20% відповідно, тоді як всередині блоків ці показники залишилися стабільними або зросли [23].

Формування нових економічних блоків має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, країни зміцнюють внутрішні економічні зв'язки та зменшують залежність від нестабільних партнерів. З іншого боку, зростає ризик ізоляції, зниження ефективності глобальних ланцюгів постачання та уповільнення економічного зростання. Відповідно до досліджень CEPR, фрагментація може призвести до зниження обсягів торгівлі між блоками на 22–57%, що особливо негативно вплине на країни з обмеженими ресурсами [24]. Крім того, фрагментація ускладнює вирішення глобальних проблем,

таких як зміна клімату, пандемії та фінансова стабільність, оскільки міжнародна координація стає менш ефективною.

Як вже зазначалося, війна спричинила глибоку економічну кризу в Україні, ВВП країни скоротився до 30%, зруйновано інфраструктуру, порушено логістику, сільське господарство втратило частину придатних земель, а експорт — основне джерело валютних надходжень — був заблокований або значно обмежений через дії Росії у Чорному морі. За оцінками ЄС, відновлення і реконструкція України потребуватимуть понад 450 мільярдів євро [14].

В умовах, коли понад третина домогосподарств стала продовольчо небезпечною, а аграрний сектор — який до війни формував 45% експортних доходів — був частково знищений, Україна втратила позиції як глобальний гравець на ринку продовольства. Руйнування ферм, портової інфраструктури, складностей із логістикою та мінуванням полів призвели до різкого скорочення обсягів експорту зерна, попри міжнародні зусилля з реалізації «зернової ініціативи».

Водночас різко зріс рівень бідності, якщо до війни він становив близько 5,5%, то вже у 2022 році цей показник перевищив 24%, і понад 7 мільйонів громадян опинилися за межею виживання. Особливо вразливими стали домогосподарства на сході та півдні країни, де бойові дії зруйнували інфраструктуру, унеможливили доступ до ринків та соціальних послуг.

До початку повномасштабної війни у 2022 році Україна демонструвала стабільне зниження рівня бідності: частка населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму зменшилася з 51,1% у 2016 році до 20,6% у 2021 році. Рівень крайньої бідності (доходи нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму) у 2021 році становив лише 1,3% — тобто фактично наблизився до статистично незначущих величин. Проте війна повністю змінила цю позитивну динаміку.

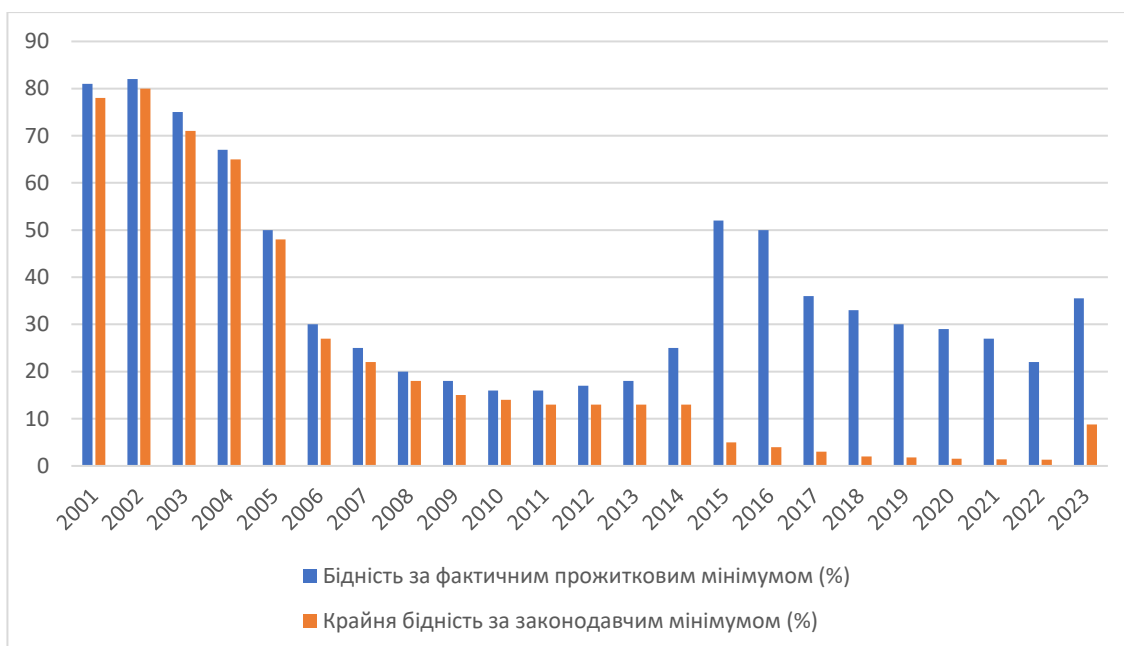

Рис. 2.3 Рівень Бідності В Україні 2001–2023 рр., %

Джерело:[25]

У 2023 році, за результатами нового обстеження HSESS, рівень бідності сягнув 35,5%, а рівень крайньої бідності зріс майже в 7 разів — до 8,8%. Це означає, що майже кожен десятий українець опинився на межі виживання. Особливо постраждали домогосподарства з дітьми, мешканці сільських територій та безробітні. У родинях з дітьми рівень бідності був на 15% вищим, ніж у родинях без дітей, а крайня бідність — у 1,8 рази вища [25] .

Профіль бідності залишився стабільним, найбільше ризиків мають родини з кількома дітьми (особливо трьома і більше), родини з дітьми та літніми людьми одночасно, а також самотні літні особи. Найвищий рівень бідності зафіксовано в домогосподарствах з чотирма дітьми — понад 80%. У сільській місцевості рівень бідності у 2023 році становив 47,5% (за фактичним прожитковим мінімумом) і був удвічі вищим, ніж у великих містах. При цьому на село припадає лише 37,5% населення, але понад 50% бідного населення. Це пов'язано з обмеженим доступом до роботи, низькими доходами та високими витратами на базові потреби [25] .

Повномасштабна війна також спричинила значну міграцію: близько 5 мільйонів осіб стали внутрішньо переміщеними. Серед ВПО рівень бідності в

сільській місцевості був у 1,8 раза вищий, ніж у містах, а наявність дітей у домогосподарстві підвищувала ризики бідності на 47%. У регіональному вимірі найбільше зростання бідності відбулося у прикордонних регіонах — Чернігівській, Сумській, Волинській областях. Водночас у Києві, Закарпатті та Чернівецькій області рівень бідності залишився найнижчим — завдяки внутрішній міграції бізнесу, відносній безпеці та підвищеній економічній активності [25].

Паралельно з цим, понад 6 мільйонів українців стали біженцями, що становить майже 15% довоєнного населення країни. Такий масштаб вимушеної міграції не лише створив додатковий тиск на європейські країни, але й спричинив втрату кваліфікованої робочої сили в самій Україні, ускладнивши перспективи відновлення економіки в середньостроковій перспективі [26].

Війна в Україні змінила не лише регіональну безпекову архітектуру, а й глобальну економічну динаміку. Відновлення України потребує не лише масштабних інвестицій і зовнішньої допомоги, а й глибоких структурних реформ, що мають забезпечити її інтеграцію до європейської економіки та стійкий розвиток у новій реальності. Успіх цього процесу залежить від збереження політичної єдності Заходу, ефективної реалізації планів відбудови та зміцнення інституцій всередині країни.

Таким чином, війна в Україні — це не лише трагедія національного масштабу, але й чинник глибокої трансформації глобального економічного середовища. Її наслідки не обмежуються руйнуванням фізичної інфраструктури або скороченням виробництва — вони проникають у фіскальну політику, монетарну стабільність, безпекову архітектуру та глобальні ланцюги доданої вартості. У відповідь на ці виклики світ потребує не лише фінансової мобілізації, а й переосмислення міжнародного економічного порядку — з посиленням прозорості, відповідальності та справедливості у розподілі глобальних ризиків.

2.2. Зміни у торговельно-економічних зв'язках України

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією у 2022 році, стала переломним моментом для всієї системи торговельно-економічних зв'язків України. У відповідь на збройну агресію Україна прискорила процес переорієнтації своїх зовнішньоекономічних відносин у бік Європейського Союзу та інших країн світу, скорочуючи залежність від традиційних ринків СНД. У цьому контексті важливо проаналізувати, як трансформувалася товарна та географічна структура експорту й імпорту, якими були втрати, виклики та адаптаційні механізми української економіки в умовах війни.

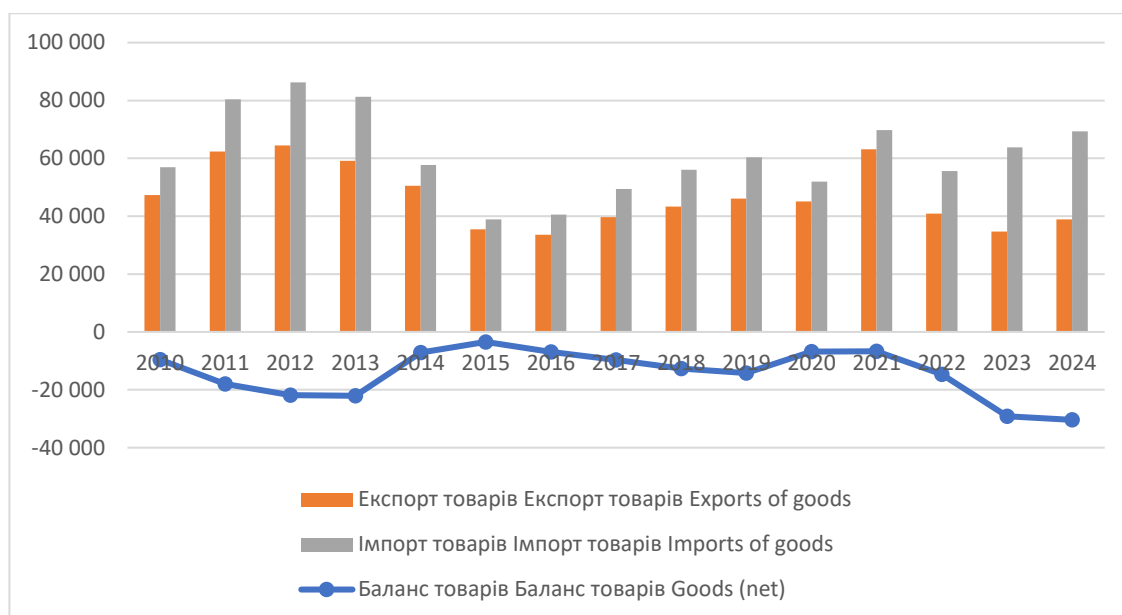

Рис.2.4. Динаміка торгівлі товарами України 2010-2024 рр., млн.дол.США

Джерело: [27]

До 2013 року спостерігалось поступове зростання зовнішньоторговельної активності: експорт і імпорт товарів зростали, при цьому від'ємне сальдо зберігалось, але залишалось на помірному рівні. Найвищих значень імпорт досяг у 2012–2013 роках, коли обсяги перевищили 80 млрд доларів США, а експорт становив понад 60 млрд доларів. Після 2014 року, з початком військової агресії на Донбасі та анексії Криму, ситуація різко змінилась. У 2015 році відбулося суттєве падіння як експорту, так і імпорту,

що пов'язано з втратою частини промислових потужностей, логістичних маршрутів і загальним економічним спадом. Проте з 2016 по 2021 роки можна спостерігати поступове відновлення: експорт зріс до майже 70 млрд у 2021 році, а імпорт досяг понад 75 млрд, хоча й від'ємне сальдо зберігалося.

Різке падіння у 2022 році стало наслідком повномасштабного вторгнення Росії. Експорт товарів знизився приблизно до 40 млрд доларів, а імпорт також просів, але в меншому обсязі. Як результат, торговельне сальдо стало найгіршим за весь аналізований період — майже –30 млрд доларів. У 2023–2024 роках обсяги торгівлі дещо зросли, однак негативне сальдо збереглося на високому рівні — понад –30 млрд, що свідчить про значну залежність від імпорту і втрату експортного потенціалу.

Воєнні дії 2014 року спричинили перший структурний шок для зовнішньої торгівлі України, який було частково подолано до 2021 року. Проте вторгнення 2022 року спричинило системну кризу в експортно-орієнтованих секторах, яка триває і нині, формуючи загрозу для платіжного балансу, курсової стабільності та економічної безпеки країни.

Таблиця 2. відображає динаміку товарної структури експорту України у 2015–2024 роках у відсотках до загального обсягу експорту, та демонструє кілька ключових тенденцій, безпосередньо пов'язаних із трансформацією економіки під впливом як довгострокових структурних змін, так і воєнних чинників.

Насамперед слід відзначити суттєве зростання частки продовольчих товарів та сировини для їх виробництва: з 40,9% у 2015 році до рекордних 63,5% у 2023 році та 63,4% у 2024 році. Така тенденція вказує на чітку аграрну переорієнтацію зовнішньої торгівлі, що з одного боку демонструє стійкість агросектору навіть в умовах війни, а з іншого — свідчить про обмеження в розвитку промислового експорту.

Таблиця 2.1.

Товарна структура експорту України (%)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	40,9	45,5	44,7	43,0	48,0	49,1	44,0	57,5	63,5	63,4
Мінеральні продукти	7,5	7,1	8,9	9,0	9,6	11,0	12,4	10,0	6,5	8,1
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6,9	5,5	5,1	5,5	4,7	5,1	5,0	4,1	3,8	3,9
Деревина та вироби з неї	4,4	4,5	4,1	4,5	3,9	3,9	3,9	5,2	5,0	4,3
Промислові вироби	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,5	1,4	1,6	1,5
Чорні й кольорові метали та вироби з них	25,9	24,1	24,9	26,2	21,7	19,5	24,9	14,1	11,2	11,4
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	9,4	8,2	7,2	6,9	7,4	7,5	6,0	5,6	6,2	5,2
Різне*	3,6	3,8	3,6	3,4	3,2	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2

Джерело: [27]

Натомість експорт чорних і кольорових металів та виробів з них, який традиційно відігравав важливу роль у структурі зовнішньої торгівлі України (понад 25% у 2015 році), різко скоротився до 11,2% у 2023 році та лише 11,4% у 2024 році. Причинами цього є як руйнування металургійних підприємств у прифронтових регіонах (Маріуполь, Запоріжжя), так і зниження обсягів виробництва через втрату сировинної бази та логістичних шляхів.

Частка мінеральних продуктів також демонструє нестабільну динаміку — зростання до 12,4% у 2021 році, потім падіння до 6,5% у 2023 році. Це зумовлено як коливаннями світових цін, так і складнощами з експортом енергетичної сировини в умовах війни.

Продукція хімічної промисловості, яка потребує складної інфраструктури та стабільного виробництва, з року в рік втрачає частку в експорті: з 6,9% у 2015 році до 3,8% у 2023 і 3,9% у 2024 роках. Така тенденція є тривожною, оскільки цей сектор формує додану вартість і пов'язаний із технологічним розвитком економіки.

Машини, устаткування та транспортні засоби стабільно залишаються на рівні нижче 10%, а з 2015 року їх частка навіть знизилася з 9,4% до 5,2% у 2024 році. Це свідчить про втрату промислового потенціалу та зменшення конкурентоспроможності України у високотехнологічних сегментах.

Деревина та вироби з неї, промислові вироби та різне (залишкові групи товарів) залишаються відносно стабільними за часткою, без істотних змін. Проте їх внесок у загальну структуру є незначним.

Загалом, структура експорту України впродовж 2015–2024 років демонструє аграризацію та деіндустріалізацію економіки. Зростання частки продовольчого експорту відбувається на тлі скорочення експорту металів, машинобудування та хімії — традиційно капіталомістких і високотехнологічних галузей. Така трансформація, особливо загострена війною, загрожує довгостроковій економічній безпеці та знижує потенціал для інноваційного зростання [28; 29].

Для повного розуміння трансформацій у зовнішньоекономічній діяльності країни в умовах війни важливо розглянути не лише експорт, а й імпорт. Саме структура імпорту дозволяє оцінити рівень внутрішньої залежності від іноземних товарів, особливо в критичних галузях, таких як машинобудування, хімія та енергетика. Аналіз імпортних потоків дає змогу краще зрозуміти стратегічні вразливості національної економіки та виклики, що постали перед державою у воєнний період.

Аналіз динаміки товарної структури імпорту України у 2015–2024 роках у % до загального імпорту представленої в таблиці 2.2 дає змогу простежити ключові зміни в економічних пріоритетах, рівні внутрішнього виробництва та

структурних залежностях в умовах як мирного розвитку, так і масштабної війни.

Таблиця 2.2

Товарна структура імпорту України (%)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	8,8	9,5	8,7	8,9	9,4	12,5	11,0	10,8	10,9	11,0
Мінеральні продукти	28,7	20,0	24,2	24,3	20,9	15,3	20,1	22,8	16,3	12,9
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	19,4	20,5	19,4	18,6	18,0	20,6	20,6	16,8	17,5	17,2
Деревина та вироби з неї	2,4	2,5	2,3	2,4	2,1	2,6	2,1	1,6	1,5	1,6
Промислові вироби	4,5	4,8	4,3	4,6	5,2	5,8	5,3	6,0	5,0	4,7
Чорні й кольорові метали та вироби з них	4,9	5,4	5,8	6,1	5,8	5,8	6,1	4,5	5,1	5,5
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	19,3	25,6	27,5	28,6	32,1	33,5	31,3	26,7	30,7	35,5
Різне*	12,0	11,7	7,8	6,6	6,5	4,1	3,5	10,8	13,0	11,8

Джерело: [27]

Найвагомішу частку протягом усього періоду посідає група машини, устаткування, транспортні засоби та прилади. Її частка зросла з 19,3% у 2015 році до пікових 35,5% у 2024 році. Це свідчить про стійку технологічну залежність України від імпорту високотехнологічної продукції, яка забезпечує модернізацію промисловості, логістику, а також потреби енергетичного і військового секторів. Зниження цієї частки у 2022 році до 26,7% пояснюється

обмеженням логістики та пріоритетами екстреного імпорту в перші місяці повномасштабного вторгнення, однак у 2023–2024 роках структура відновилася.

Другу за вагомістю позицію посідає продукція хімічної промисловості, частка якої коливається в межах 17–21% упродовж усього періоду. У 2024 році вона становить 17,2%. Цей показник демонструє стабільну залежність України від імпорту добрив, ліків, хімреагентів та інших компонентів, критичних для аграрного сектору, фармацевтики та промисловості. Зниження після 2021 року зумовлене як руйнуванням логістики, так і зменшенням внутрішнього попиту в умовах воєнної економіки.

Імпорт мінеральних продуктів (зокрема, газу, нафти та вугілля) демонструє нестабільну динаміку. Якщо у 2015 році ця категорія займала рекордні 28,7% імпорту, то в 2024 році вона скоротилась до 12,9%. Це зменшення частково пов'язане зі зменшенням споживання енергоносіїв, диверсифікацією джерел постачання, розвитком відновлюваних джерел енергії та змінами в балансі енергоспоживання під час війни.

Продовольчі товари та сировина для їх виробництва стабільно займають 8–12% імпорту. У 2024 році їх частка становить 11,0%. Це свідчить, що навіть попри сильну експортну позицію в аграрному секторі, Україна зберігає імпортозалежність щодо окремих продуктів харчування, сировини чи складників (наприклад, насіння, кормів, добавок, олій тощо).

Імпорт металів та виробів з них коливається в межах 4,5–6,1%, а промислових виробів — 4–6%. Це досить стабільні, але не домінуючі категорії, які включають побутову техніку, металофурнітуру, будівельні матеріали тощо. Незначне зростання частки промислових виробів у 2022 році (до 6,0%) може бути пов'язане з відновлювальними закупівлями після зруйнувань у перші місяці війни.

Імпорт України у 2015–2024 роках поступово набув рис структурної концентрації в галузях з високою доданою вартістю, що підкреслює технологічну залежність країни від зовнішніх ринків. Водночас частка

енергоносіїв суттєво скоротилася, що може свідчити про адаптацію до енергетичних викликів війни. Структура імпорту вказує на критичну потребу розвитку внутрішнього виробництва у високотехнологічних галузях, інакше економіка залишатиметься вразливою до зовнішніх шоків та логістичних криз [30].

Після вивчення змін у товарній структурі експорту та імпорту України важливо звернути увагу на географічну структуру зовнішньої торгівлі, яка дозволяє глибше зрозуміти трансформації зовнішньоекономічної політики країни, її торговельні пріоритети та напрямки інтеграції в глобальні ринки. Умови війни, економічні санкції проти Росії, переорієнтація на ринки Європейського Союзу та зростаюча роль партнерів з Азії суттєво вплинули на регіональну конфігурацію української торгівлі. Аналіз географічної структури дозволяє простежити, які країни стали ключовими торговельними контрагентами, а також як змінилася залежність від окремих ринків у динаміці останнього десятиліття.

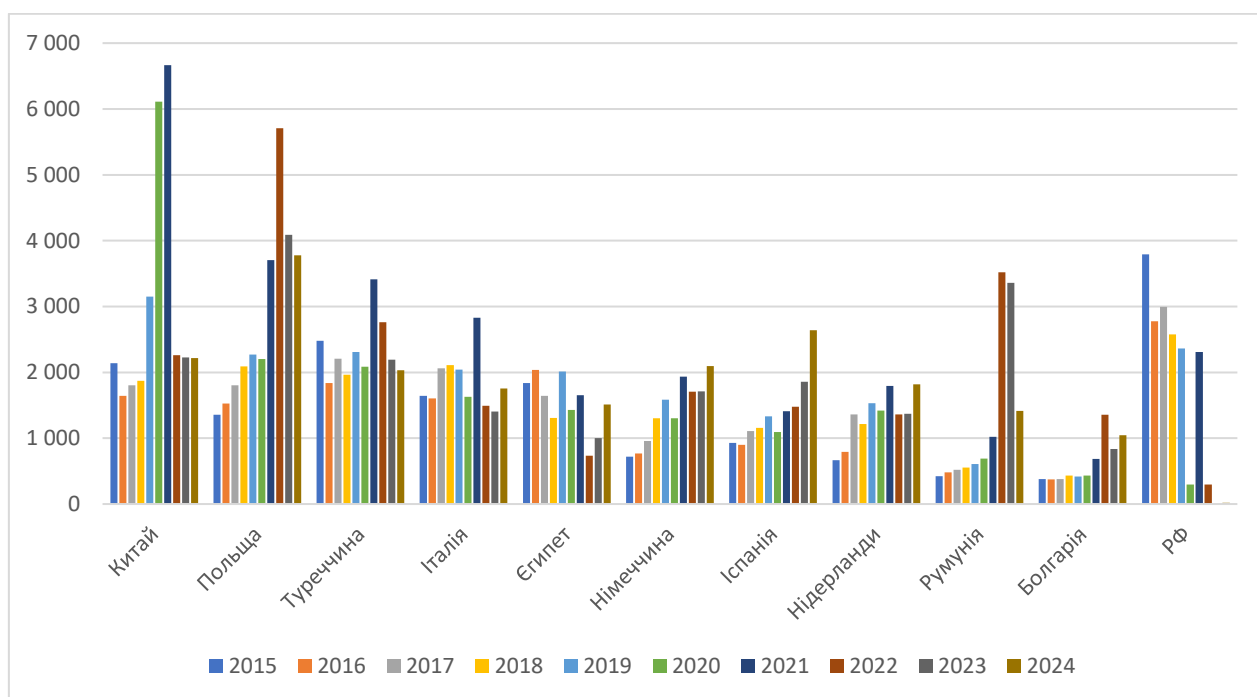

Рис.2.5 Основні країни торговельні партнери з експорту українських товарів (млн євро)

Джерело: [27]

Графік 2.5. ілюструє динаміку експорту українських товарів до основних торговельних партнерів у 2015–2024 роках. Аналізуючи представлені дані, можна простежити як загальні тенденції, так і специфічні зміни у структурі географічного експорту України під впливом економічних трансформацій і зовнішньополітичної ситуації, особливо повномасштабної війни, яка розпочалася у 2022 році.

На першому місці впродовж усього періоду залишається Китай, частка якого суттєво зросла у 2020–2021 роках — пік експортних поставок досяг понад 6 млрд євро. Проте в 2022–2024 роках спостерігається поступове скорочення, що, пов'язано з логістичними ускладненнями та глобальними зрушеннями у торгових пріоритетах.

Польща стабільно входить до трійки лідерів і демонструє позитивну динаміку, особливо після 2021 року. У 2022 році експорт до Польщі різко зріс, досягнувши майже 6 млрд євро, що свідчить про посилення економічної інтеграції з ЄС та логістичне переорієнтування торгівлі через західні кордони.

Туреччина є одним із провідних партнерів, зокрема у 2019–2021 роках, коли експорт стабільно перевищував 3 млрд євро. Проте після 2022 року спостерігається спад, що пов'язано з порушенням морських шляхів через війну.

Серед країн ЄС стабільне зростання експорту фіксується до Німеччини, Іспанії, Нідерландів та Італії, особливо після 2014 року. Ці країни зберігають важливу роль у переробці української сировини (зокрема аграрної продукції) і підтверджують загальну тенденцію до євроінтеграції.

Румунія в останні роки також стрімко піднялася в списку основних партнерів: у 2022–2023 роках експорт до цієї країни перевищив 3 млрд євро. Це пов'язано з посиленням прикордонної інфраструктури та розширенням зернового експорту через дунайські порти. Болгарія, хоч і не є лідером за абсолютними показниками, демонструє стабільне зростання, зокрема після 2021 року, що зумовлено регіональними енергетичними проектами та

аграрною кооперацією. Щодо російської федерації, то до 2021 року вона залишалась одним із основних торговельних партнерів України, проте після початку повномасштабної агресії у 2022 році експорт скоротився практично до нуля, що підтверджує повний розрив економічних зв'язків [31].

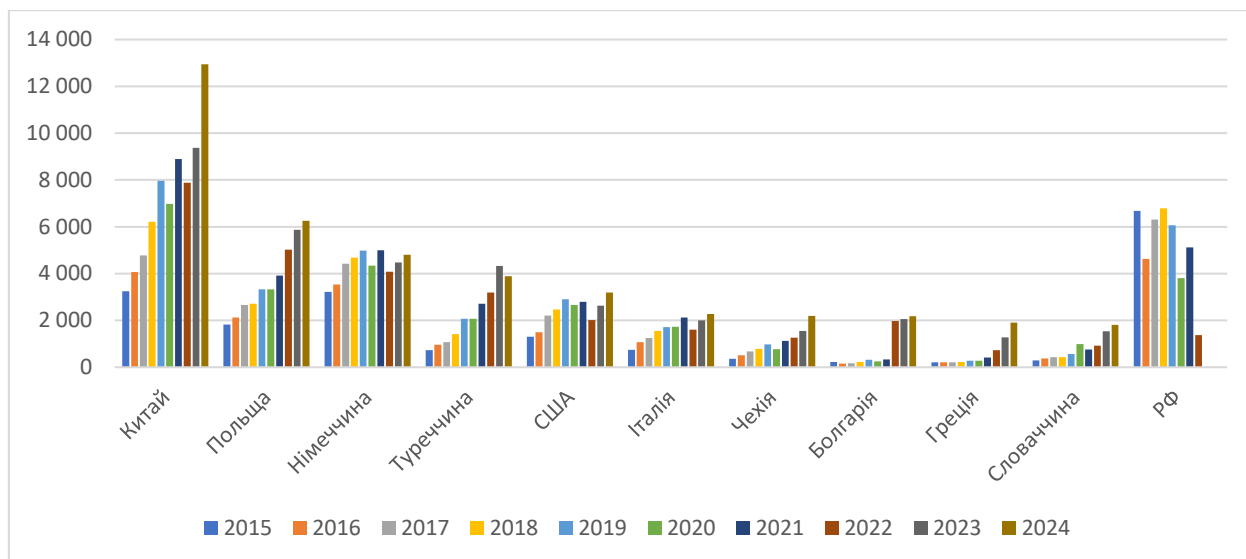

Рис.2.6 Основні країни торговельні партнери з імпорту товарів (млн євро)

Джерело: [27]

Графік 2.6. за 2015–2024 роки ілюструє динаміку зовнішніх закупівель з ключових країн-постачальників. Аналіз дозволяє виявити як довготривалі тенденції, так і структурні зміни, зумовлені зовнішніми шоками, зокрема пандемією COVID-19 та повномасштабною війною.

Беззаперечним лідером імпорту в Україну протягом усього періоду був Китай, чия частка постійно зростала. У 2024 році обсяги імпорту з Китаю перевищили 13 млрд євро, що втричі більше, ніж у 2015 році. Це свідчить про глибоку технологічну залежність від китайських товарів — зокрема електроніки, машин, устаткування, а також текстильних і побутових виробів. В умовах війни, попри логістичні складнощі, Китай зберіг позиції ключового постачальника.

Польща демонструє найстрімкіше зростання серед європейських партнерів: з менш ніж 2 млрд євро в 2015 році до понад 6 млрд у 2024 році.

Особливо помітне збільшення відбулося після 2021 року, що відображає переорієнтацію логістичних потоків на західний кордон України, посилення економічної інтеграції з ЄС та активізацію гуманітарного, військового й енергетичного імпорту.

Німеччина стабільно входить до трійки головних імпортерів, а з 2022 року її показники перевищують 6 млрд євро. Ймовірно, це пов'язано з імпортом автомобілів, промислового обладнання та хімічної продукції.

Туреччина та США займають сильні позиції з обсягами 3–5 млрд євро на рік, причому США демонструють стабільне зростання після 2020 року. Це пов'язано з імпортом енергетичних ресурсів, технологій та медичних препаратів.

Італія, Чехія, Греція, Словаччина та Болгарія мають нижчі, але стабільні обсяги постачання. Варто відзначити, що імпорт з Болгарії та Словаччини зростає швидше за середнє, особливо в період 2022–2024 років — можливо, через розвиток прикордонної інфраструктури й імпорт енергоносіїв.

Найбільш різке зниження демонструє російська федерація. Якщо до 2021 року імпорт з РФ залишався на рівні 6–7 млрд євро, то після початку повномасштабної агресії у 2022 році він майже зник — у 2024 році становив лише близько 1 млрд євро. Це свідчить про суттєвий прогрес у розриві економічної залежності, зокрема в енергетичному та промисловому сегментах.

Узагальнюючи дані про географічну структуру зовнішньої торгівлі України у 2015–2024 роках, можна стверджувати, що цей період був позначений глибокою трансформацією зовнішньоекономічних зв'язків, зумовленою як довготривалими інтеграційними процесами, так і надзвичайними зовнішніми шоками — пандемією COVID-19 та повномасштабною війною з боку Росії. Найбільш помітною стала поступова та посилена переорієнтація торгівлі у бік країн Європейського Союзу, особливо Польщі, Німеччини, Італії, Нідерландів, Румунії та Болгарії. Польща перетворилася на ключового партнера як в експорті, так і в імпорті, що

пов'язано не лише з логістичною близькістю, але й із глибокою економічною інтеграцією внаслідок Угоди про асоціацію з ЄС.

Одночасно зростала роль Китаю як провідного джерела імпорту, зокрема у сферах технологій, електроніки та промислових товарів. США, Туреччина та Індія зміцнили свої позиції як торговельні партнери, зокрема в експортно-імпортних потоках товарів подвійного призначення, аграрної продукції, хімікатів та машинобудування.

Натомість частка Російської Федерації в зовнішній торгівлі України зазнала різкого скорочення. Якщо до 2021 року РФ залишалася одним із головних торговельних партнерів, то після початку повномасштабної війни експорт і імпорт до цієї країни практично зникли, що відображає не лише політичне протистояння, а й прагнення України до економічної деколонізації та зменшення критичної залежності від агресора.

Таким чином, географічна структура зовнішньої торгівлі України впродовж останнього десятиліття зазнала суттєвого зміщення: від багатовекторності до чіткого фокусу на Європу, Азію, передусім Китай, та нових стратегічних партнерів, що формують економічне підґрунтя для довгострокової безпеки й відновлення країни.

Після розгляду динаміки та структури зовнішньої торгівлі товарами доцільно перейти до аналізу торгівлі послугами, яка відіграє не менш важливу роль у формуванні зовнішньоторгівельного балансу України. Сектор послуг має специфічні особливості: він є більш гнучким до кризових викликів, охоплює значну частину ІТ, транспорту, фінансових та ділових послуг, а також чутливо реагує на зміни міграційних потоків і міжнародної мобільності населення. Саме тому аналіз торгівлі послугами дозволяє глибше зрозуміти, як трансформувалася економіка України під впливом пандемії COVID-19 та повномасштабної війни, і які структурні зміни відбулися у співвідношенні між експортом, імпортом та сальдо платіжного балансу в цій сфері.

Графік 2.7. демонструє динаміку зовнішньої торгівлі послугами України.

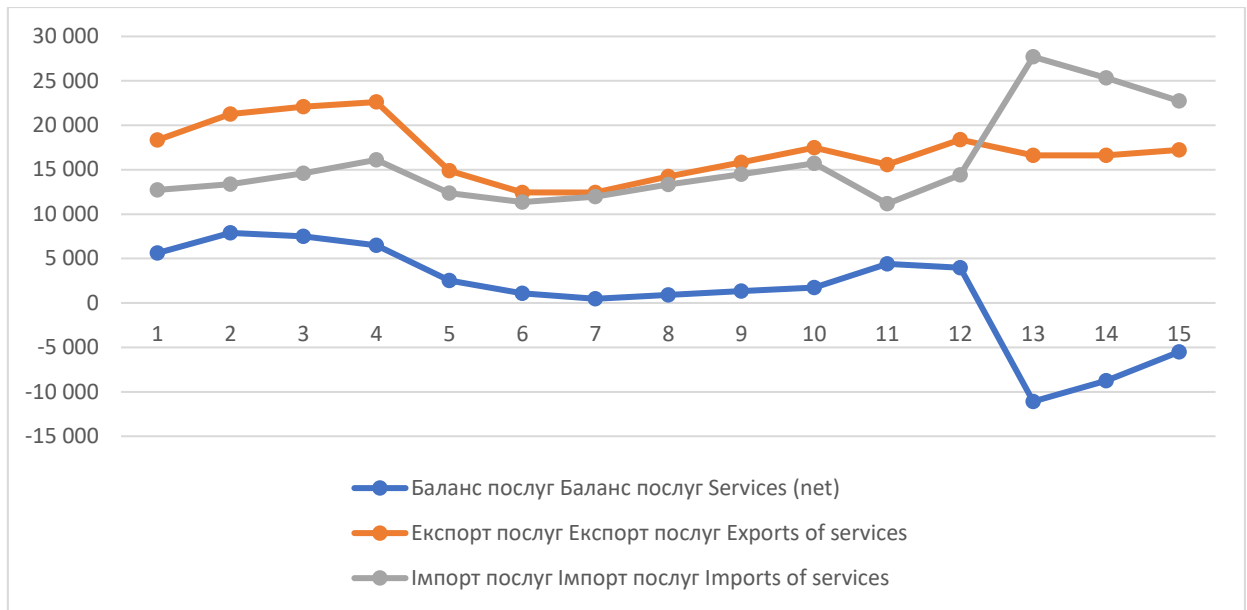

Рис. 2.7. Динаміка торгівлі послугами України 2010-2024 рр., млн.дол.США

Джерело: [27]

Протягом 2010–2014 років спостерігалася стабільна позитивна динаміка: експорт послуг зростав і перевищував 22 млрд дол. у 2014 році, водночас імпорт послуг залишався значно нижчим (близько 16 млрд дол.), що забезпечувало позитивне сальдо торгового балансу на рівні 5–7 млрд дол. Цей період відображає стабільну зовнішньоекономічну діяльність, зокрема у сферах транспорту, ІТ-послуг та інжинірингу.

Після 2014 року відбулося різке зниження обсягів експорту — з 22 млрд до близько 14 млрд дол., і майже одночасне скорочення імпорту. Внаслідок цього профіцит балансу послуг почав знижуватись, досягнувши майже нульового рівня у 2017–2018 роках. Це свідчить про втрату частини ринків, скорочення туристичного сектора, а також перехід до режиму внутрішньої адаптації економіки.

У 2020 році, під впливом пандемії COVID-19, експорт послуг залишався стабільним, тоді як імпорт дещо скоротився — це знову зміцнило сальдо. Втім, уже у 2022 році, внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, ситуація змінилася кардинально: імпорт послуг різко зріс, перевищивши 27 млрд дол. США, тоді як експорт залишився на рівні 16–17 млрд, що спричинило

рекордне від'ємне сальдо, яке опустилося нижче –10 млрд дол. Це пояснюється масовим виїздом населення за кордон і витратами на проживання, послуги та логістику українських біженців, які враховуються у статистиці імпорту послуг.

У 2023–2024 роках імпорт послуг дещо зменшився, але все ще перевищує експорт. Баланс поступово покращується, але залишається від'ємним, що створює додаткове навантаження на платіжний баланс країни.

Упродовж останнього десятиліття структура зовнішньої торгівлі послугами України зазнала суттєвих змін під впливом глобальних трансформацій, внутрішньоекономічних процесів та зовнішньополітичної дестабілізації, особливо після 2014 року і повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Спостерігається поступовий перехід від домінування транспортних послуг до зростання частки інформаційних, комп'ютерних та ділових послуг, що зумовлено цифровізацією економіки, інтеграцією в міжнародні ланцюги створення вартості та високою конкурентоспроможністю українських ІТ-компаній.

До 2019 року основну частку в експорті послуг займав транспорт, зокрема транзитні перевезення, авіаційні й залізничні послуги. Однак, унаслідок поглиблення конфлікту на Донбасі, анексії Криму, а пізніше пандемії COVID-19 та порушення логістичних ланцюгів, питома вага цього виду послуг поступово зменшувалась. Водночас суттєво зросли обсяги експорту ІТ-послуг, які у 2021–2023 роках стали провідною статтею надходжень у сфері торгівлі послугами. Особливо інтенсивно розвивалися напрямки, пов'язані з аутсорсингом програмування, обробкою даних, консалтингом і цифровим дизайном[34;35].

Основними споживачами українських послуг є країни Європейського Союзу (зокрема Польща, Німеччина, Кіпр, Велика Британія) та США. Співпраця з цими країнами зосереджується переважно у сфері ІТ, ділових та фінансових послуг, що є свідченням високого рівня довіри до українських фахівців та інституційного укріплення взаємодії з розвиненими економіками.

Варто відзначити, що до 2014 року значна частка послуг експортувалася до країн СНД, насамперед Російської Федерації, проте внаслідок воєнної агресії та політичного розриву співпраця з цією групою держав практично припинилася [30;36].

У структурі імпорту послуг Україна демонструє зростаючу залежність від зовнішніх ринків у галузях логістики, фінансів, страхування, освіти та охорони здоров'я. Особливо помітним стало зростання імпорту транспортних та соціальних послуг після 2022 року — внаслідок масового виїзду населення за кордон, оплати послуг проживання, навчання, медичної допомоги та інших видів трансферів, які класифікуються як імпорт послуг. Окрім країн ЄС, постачальниками послуг для України також є США та Китай, зокрема в галузях інжинірингу, консалтингу, цифрових технологій та освіти [35;36].

Загалом, експортно-імпортна структура сфери послуг відображає як зростаючу спеціалізацію України у високотехнологічних і цифрових сегментах глобальної економіки, так і високий ступінь вразливості до зовнішніх шоків, що посилює потребу в диверсифікації та послідовній державній підтримці національного сервісного сектору.

2.3. Зміни валютно-фінансові відносини України

У контексті глибоких структурних трансформацій, спричинених війною, особливого значення набуває аналіз валютно-фінансових відносин України. Цей сегмент зовнішньоекономічної діяльності є критично важливим для забезпечення макрофінансової стабільності, підтримки курсової політики, залучення зовнішнього фінансування та обслуговування боргових зобов'язань. З огляду на зростання зовнішніх викликів, зміну структури валютних надходжень і посилення залежності від міжнародної допомоги, дослідження динаміки валютно-фінансових показників дозволяє оцінити адаптаційний потенціал економіки України в умовах затяжної кризи.

Після 2014 року валютно-фінансові відносини України зазнали суттєвих трансформацій, зумовлених як внутрішніми економічними викликами, так і зовнішніми геополітичними чинниками. Анексія Криму, збройний конфлікт на сході країни та подальша повномасштабна агресія Російської Федерації у 2022 році спричинили глибоку макроекономічну дестабілізацію, що відобразилося на валютному курсі, платіжному балансі та структурі зовнішнього боргу [37].

Графік 2.8. відображає динаміку обмінного курсу гривні до долара США у період з 2010 по квітень 2025 року. Його аналіз дозволяє виокремити кілька ключових етапів валютної нестабільності, які чітко корелюють з економічними та політичними кризами в Україні.

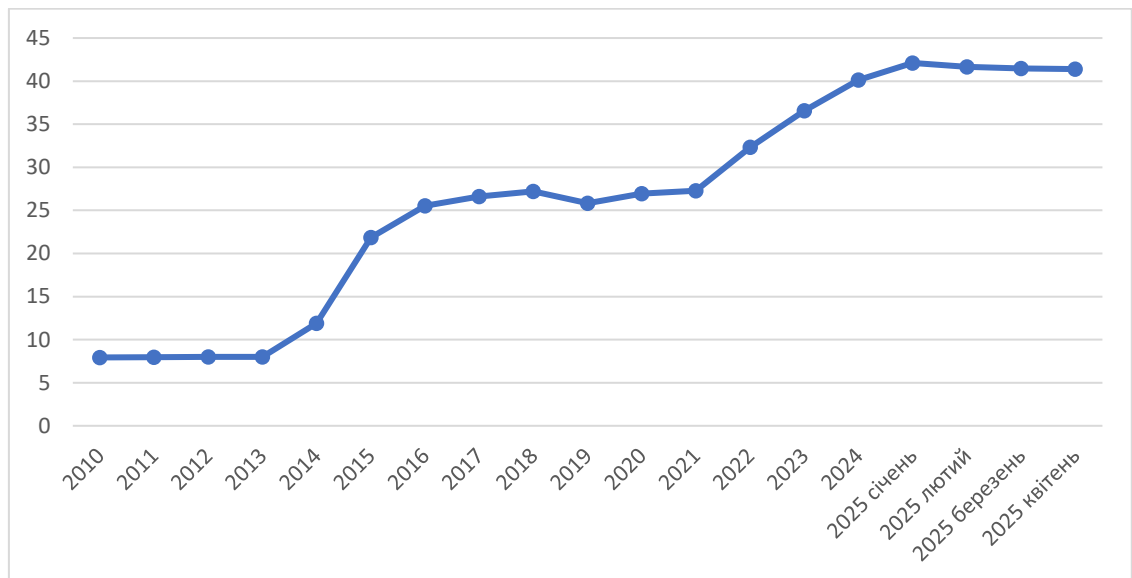

Рис.2.8. Обмінний курс гривні до дол. США

Джерело: [27]

У 2010–2013 роках курс залишався стабільним — близько 8 грн за долар США. Це був період фіксованого або керовано плаваючого курсу, підтримуваного валютними інтервенціями Національного банку України. Проте вже у 2014 році відбувається перше суттєве знецінення гривні — понад 11 грн/дол., що збігається в часі з анексією Криму, початком бойових дій на сході України, падінням інвестиційної привабливості та скороченням валютних резервів. У 2015 році гривня різко обвалилася до понад 22 грн за

долар, а в 2016 році — ще далі, до 25–26 грн. Це було спричинено зменшенням обсягів експорту, зростанням імпорتنих цін, зниженням прямих іноземних інвестицій та значними витратами на обслуговування державного боргу. У відповідь Національний банк України (НБУ) перейшов до режиму плаваючого валютного курсу, відмовившись від фіксованого обмінного курсу, що дозволило більш гнучко реагувати на зовнішні шоки. Співпраця з міжнародними фінансовими організаціями, зокрема з Міжнародним валютним фондом (МВФ), стала ключовим елементом стабілізації фінансової системи. У 2015 році було укладено програму розширеного фінансування (EFF) на суму 17,5 млрд дол. США, що передбачала надання траншів за умови проведення структурних реформ. Ці кошти сприяли поповненню золотовалютних резервів, які на початку 2015 року знизилися до критичного рівня 5,6 млрд дол. США, та підтримці платіжного балансу [38].

Упродовж 2016–2021 років ситуація дещо стабілізувалася: курс тримався в межах 25–28 грн за долар з помірною волатильністю. Це стало наслідком жорсткої монетарної політики НБУ, запровадження інфляційного таргетування та обмежень на валютний ринок. Проте вже у 2022 році з початком повномасштабної війни курс стрімко зріс до 32 грн/дол., а далі — до понад 36 грн/дол. у 2023 році. НБУ був змушений тимчасово фіксувати обмінний курс гривні на рівні 36,57 грн/дол., щоб стримати інфляційні очікування та стабілізувати фінансову систему. Цей крок супроводжувався запровадженням валютних обмежень, зокрема щодо купівлі іноземної валюти та виведення капіталу за кордон [38]. Це відображає глибокі структурні втрати економіки, різке скорочення експорту, падіння ВВП, втрати інфраструктури, масову евакуацію капіталу та споживачів, а також стрімке збільшення дефіциту платіжного балансу.

У 2024 році зафіксовано новий піковий рівень курсу — понад 41 грн/дол., який зберігається у січні–квітні 2025 року з незначними коливаннями. Ця тенденція свідчить про посилення інфляційного тиску, зростання потреб у зовнішньому фінансуванні, збільшення імпорту критичних

товарів та обмежений вплив валютних надходжень. З іншого боку, така стабілізація на новому рівні свідчить про певне зменшення панічних настроїв, поступову адаптацію фінансової системи до умов тривалої війни та підтримку з боку міжнародних партнерів.

Динаміка валютного курсу є тісно пов'язаною з обсягом та структурою державного боргу, оскільки значна частина боргових зобов'язань України номінована в іноземній валюті. Знецінення гривні безпосередньо впливає на збільшення вартості обслуговування зовнішнього боргу в національній валюті, а також на загальний борговий тиск на державні фінанси. У зв'язку з цим аналіз змін у валютному курсі логічно доповнюється розглядом динаміки зовнішнього державного боргу України, що дозволяє комплексно оцінити фінансову стійкість країни в умовах багаторічної економічної нестабільності та збройної агресії. Графік 2.9 ілюструє динаміку валового зовнішнього боргу України у мільйонах євро в період з 1 січня 2015 року до 1 січня 2024 року.

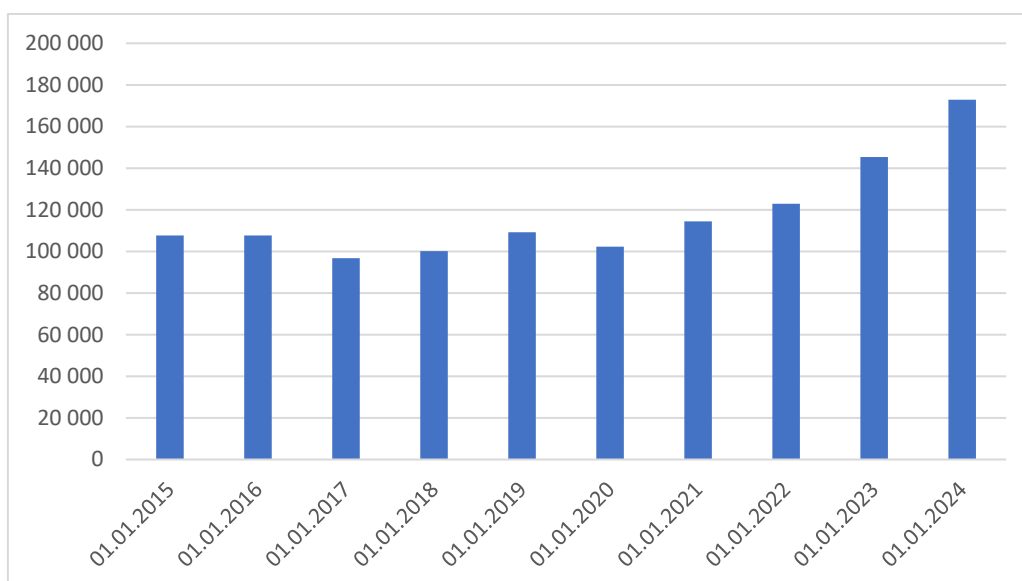

Рис. 2.9 Валовий зовнішній борг України, млн євро

Джерело: [27]

У 2015–2016 роках рівень зовнішнього боргу залишався стабільним — трохи вище 100 млрд євро. Це був період, коли Україна вже відчула наслідки фінансово-економічної кризи, спричиненої військовими діями на Донбасі та анексією Криму. Завдяки співпраці з МВФ, реструктуризації боргу і

макрофінансовій допомозі від міжнародних партнерів вдалося стримати подальше зростання зобов'язань. У 2017–2020 роках рівень боргу залишався відносно стабільним із незначними коливаннями, що свідчить про виважену фіскальну політику, зменшення дефіциту держбюджету та обмеження зовнішніх запозичень.

Водночас, уже з 2021 року розпочинається поступове зростання обсягу валового зовнішнього боргу. Це пов'язано як із необхідністю фінансування антикризових заходів під час пандемії COVID-19, так і з посиленням бюджетного дефіциту. Після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році темпи зростання боргу значно пришвидшились. У 2022 році борг перевищує рівень 120 млрд євро, а вже у 2023 – понад 140 млрд. Такий різкий стрибок обумовлений масовим надходженням зовнішньої фінансової допомоги, зокрема від ЄС, МВФ, Світового банку, а також прямих бюджетних грантів і позик з боку США та інших партнерів. У 2024 році борг досягає рекордного рівня – близько 170 млрд євро. Це є логічним наслідком активної фіскальної політики в умовах воєнного стану, скорочення доходів бюджету, зменшення ВВП і необхідності фінансувати оборонні та соціальні видатки.

Станом на 2023 рік, обсяг державного та гарантованого державою боргу перевищив 100 млрд дол. США, що становило понад 60% ВВП. Значна частина цього боргу припадала на кредити від МВФ, Світового банку та Європейського Союзу. Обслуговування боргу вимагало значних валютних надходжень, що посилювало залежність від зовнішнього фінансування та міжнародної допомоги. Станом на 31 грудня 2024 року державний та гарантований державою борг України досяг 6,98 трлн грн (еквівалентно \$166,06 млрд), що становить приблизно 92% від валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Це свідчить про суттєве зростання боргового навантаження, порівняно з 84,4% ВВП у 2023 році. У структурі боргу переважає прямий державний борг, який становить 6,69 трлн грн (95,9% загальної суми), тоді як гарантований державою борг складає 288,5 млрд грн (4,1%) [39]. Зовнішній борг України також зазнав зростання, досягнувши

\$180,6 млрд на кінець 2024 року, що становить 95% ВВП. Основними кредиторами залишаються Європейський Союз, Світовий банк та Міжнародний валютний фонд.

У відповідь на виклики, пов'язані з економічною нестабільністю та збройною агресією, Україна активізувала заходи з реформування валютно-фінансової сфери. Одним із ключових кроків стало прийняття Закону України «Про валюту і валютні операції» № 2473-VIII, який набрав чинності 7 лютого 2019 року. Закон передбачає свободу проведення валютних операцій, право фізичних та юридичних осіб відкривати рахунки за кордоном, а також запровадження заходів захисту лише за наявності кризових явищ [40; 41].

У межах реалізації цього закону Національний банк України (НБУ) здійснив низку заходів, спрямованих на лібералізацію валютного ринку та спрощення процедур для бізнесу. Зокрема, було скасовано обов'язковий продаж валютної виручки, запроваджено систему електронних лімітів для інвестицій за кордон, скасовано індивідуальні ліцензії для валютних операцій та дозволено дострокове погашення зовнішніх запозичень. Також було дозволено укладення форвардних контрактів для хеджування валютних ризиків, що сприяло підвищенню ефективності управління фінансовими потоками [41]. Крім того, НБУ впровадив нові інструменти монетарної політики, зокрема процентні свопи та операції з підтримки ліквідності. Ці інструменти дозволили більш гнучко реагувати на коливання ліквідності на ринку та забезпечити стабільність грошово-кредитної системи. Процентні свопи стали ефективним засобом управління процентними ризиками, а операції з підтримки ліквідності забезпечили банківську систему необхідними ресурсами в умовах підвищеної волатильності [41; 42].

У перспективі, стабілізація валютно-фінансових відносин України залежатиме від успішного завершення структурних реформ, відновлення економічного зростання та подальшої інтеграції у світову фінансову систему.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

Європейська інтеграція є стратегічним напрямом зовнішньоекономічної політики України, що має на меті не лише політичну асоціацію, але й глибоку економічну інтеграцію з Європейським Союзом (ЄС). Цей процес виступає потужним стабілізуючим чинником для зовнішньоекономічної діяльності країни, сприяючи модернізації економіки, розширенню ринків збуту та залученню інвестицій.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році стало ключовим етапом у процесі євроінтеграції. Зокрема, створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) забезпечило українським виробникам доступ до єдиного європейського ринку, що сприяло зростанню експорту та диверсифікації торговельних потоків. [27;43]

Євроінтеграція також стимулювала реформування внутрішніх економічних інститутів та законодавства України. Адаптація національного законодавства до норм ЄС, зокрема в сферах митного регулювання, технічного нормування та санітарних стандартів, дозволила українським підприємствам легше виходити на європейські ринки та залучати іноземні інвестиції. Цей процес також сприяв підвищенню якості продукції та послуг, що виробляються в Україні, та стимулював впровадження інноваційних технологій. Крім того, євроінтеграція сприяє зміцненню фінансової стабільності через доступ до фінансових ресурсів ЄС, таких як програми макрофінансової допомоги та структурні фонди. Це дозволяє Україні фінансувати інфраструктурні проекти, підтримувати розвиток малого та середнього бізнесу та впроваджувати реформи в ключових секторах економіки [44].

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році не лише кардинально змінило безпекову ситуацію в Європі, але й стало потужним прискорювачем

євроінтеграційних прагнень України, водночас створивши безпрецедентні виклики для її зовнішньоекономічної діяльності. В цих умовах євроінтеграція перетворилася на ключовий інструмент не лише довгострокового розвитку, а й нагальної стабілізації економіки. Рішення Європейської Ради від 23 червня 2022 року про надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС стало історичним кроком, що закріпило європейську перспективу країни та відкрило шлях до глибшої секторальної інтеграції та фінансової підтримки [45].

Одним з найбільш відчутних заходів стабілізації стало оперативне запровадження Євросоюзом автономних торговельних преференцій, які передбачають тимчасове скасування тарифів та квот на український експорт – так званий "економічний безвіз". Цей крок, вперше застосований у травні 2022 року та згодом подовжений, суттєво підтримав українських виробників, які втратили доступ до традиційних ринків збуту та зіткнулися з руйнуванням логістичних шляхів через російську агресію. За даними Міністерства економіки України, це дозволило переорієнтувати значні обсяги експорту саме на ринки країн ЄС [46].

Важливу роль у підтримці зовнішньоекономічної діяльності відіграла ініціатива "Шляхи солідарності" (Solidarity Lanes), започаткована ЄС для допомоги Україні в експорті сільськогосподарської та іншої продукції в умовах блокади чорноморських портів. Ці альтернативні логістичні маршрути через територію країн ЄС, хоч і пов'язані з вищими витратами та певними обмеженнями пропускної здатності, стали критично важливими для забезпечення експортних потоків та отримання валютної виручки [47].

Водночас війна істотно вплинула на динаміку реформ: багато процесів були уповільнені, проте не зупинені. Протягом 2022–2023 років було ухвалено низку важливих рішень, зокрема щодо судової реформи, антикорупційної інфраструктури, управління державною власністю. Проте оцінки Європейської комісії залишаються стриманими: середній рівень підготовки до впровадження норм європейського права досі оцінюється як початковий. Риторика українського уряду є значно більш оптимістичною. Заявлене

виконання понад 75% зобов'язань за Угодою про асоціацію контрастує з більш обережними оцінками з боку європейських структур. Подібна різниця в оцінках потенційно створює ризик розриву в очікуваннях та реальних результатах, що може вплинути на хід переговорного процесу. У цьому контексті особливо важливою є роль громадянського суспільства, яке продовжує активно долучатися до моніторингу реформ, формування стратегій реконструкції та боротьби з корупцією [48].

Продовження процесу гармонізації українського законодавства, технічних регламентів та стандартів з нормами ЄС, що є основою Угоди про асоціацію, залишається фундаментальним для забезпечення доступу української продукції на європейський ринок та підвищення її конкурентоспроможності. Це також є передумовою для майбутньої повноцінної інтеграції до внутрішнього ринку ЄС та залучення іноземних інвестицій у повоєнну відбудову. Європейська Комісія у своїх звітах щодо прогресу України регулярно наголошує на важливості продовження реформ у сферах верховенства права, боротьби з корупцією та покращення бізнес-середовища для забезпечення макрофінансової стабільності та економічного зростання [49].

Однак, слід визнати, що в Україні досі зберігаються серйозні інституційні вади. Централізація влади в руках Офісу Президента, вплив олігархічних груп, нереформована судова система, слабкий парламентський контроль – усе це залишається бар'єрами на шляху до справжнього утвердження верховенства права. ЄС, попри свою політичну підтримку, не ігнорує ці системні проблеми, вимагаючи від України сталих змін, а не лише декларативного прогресу [48].

Окремо варто зазначити, що після 2022 року безпековий компонент став важливою складовою взаємодії України з ЄС. Фінансова та військова підтримка, участь у програмах відновлення, а також залучення ЄС до безпекового діалогу є свідченням того, що класичні межі розширення Євросоюзу зміщуються у бік стратегічного мислення. Реконструкція України

вже зараз розглядається не лише як гуманітарне чи технічне завдання, а як фундаментальний елемент майбутнього вступу. Успішність цього процесу значною мірою залежить від прозорості, участі громад, зміцнення місцевого самоврядування та підтримки демократичних інституцій на місцях [48].

Процес європейської інтеграції України не лише відкрив доступ до спільного ринку ЄС та стимулював модернізацію економіки, а й став важливою передумовою для розширення міжнародної фінансової підтримки. Поступова гармонізація українського законодавства з нормами ЄС, підвищення прозорості інституцій та імплементація євроінтеграційних реформ створили довіру серед міжнародних партнерів, що, своєю чергою, зумовило зростання обсягів допомоги з боку провідних фінансових інституцій світу. У цьому контексті міжнародна допомога виступає не лише ресурсом для подолання наслідків війни, а й важелем підтримки подальших трансформацій, необхідних для стійкого розвитку та економічної інтеграції України у європейський простір.

Міжнародна фінансова допомога та участь провідних фінансових інституцій відіграють ключову роль у стабілізації та відновленні зовнішньоекономічної діяльності України. У 2024 році Україна отримала понад 41 млрд дол. США зовнішнього фінансування від одинадцяти партнерів з розвитку, що дозволило забезпечити соціально-гуманітарні видатки бюджету та спрямувати внутрішні ресурси на сектор безпеки й оборони [50].

Європейський Союз надав Україні понад 16 млрд євро прямої бюджетної підтримки, що робить його найбільшим донором серед міжнародних партнерів. Світовий банк реалізував кілька проєктів, зокрема "PEACE in Ukraine" та "INSPIRE", спрямованих на підтримку соціальних та гуманітарних видатків, включаючи виплати внутрішньо переміщеним особам та особам з інвалідністю [51].

Міжнародний валютний фонд (МВФ) продовжує надавати фінансову підтримку Україні в межах програми EFF, зокрема передбачено до \$2,7 млрд

на 2025 рік за результатами чотирьох переглядів . Ці кошти спрямовуються на підтримку фінансової стабільності та реалізацію структурних реформ [52].

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) планує інвестувати щонайменше 1,5 млрд євро у 2025 році в українську економіку, зосереджуючись на енергетичному секторі та інфраструктурі . Ці інвестиції сприятимуть модернізації енергетичної інфраструктури та підвищенню енергетичної безпеки країни [51; 53].

Міжнародна фінансова корпорація (IFC), приватна інвестиційна гілка Світового банку, планує інвестувати 1,9 млрд дол. США у проєкти в Україні протягом наступних 18 місяців, зосереджуючись на довгострокових капіталовкладеннях у галузі енергетики та транспорту [54].

Загалом, міжнародна фінансова допомога та участь фінансових інституцій є критично важливими для стабілізації та відновлення зовнішньоекономічної діяльності України. Вони сприяють забезпеченню макрофінансової стабільності, реалізації структурних реформ та модернізації ключових секторів економіки, що є необхідними умовами для сталого розвитку та інтеграції України у світову економіку.

У післявоєнний період Україні необхідно розробки нову зовнішньоекономічної політики, яка б відповідала сучасним викликам та сприяла сталому розвитку країни. З огляду на досвід інших держав та поточні обставини, можна виділити кілька ключових напрямів, які мають стати основою для формування ефективної зовнішньоекономічної стратегії України.

По-перше, важливо забезпечити системний підхід до формування зовнішньоекономічної політики, який би враховував принципи цілісності, комплексності та динамічності. Це передбачає узгодження стратегічних цілей з реальними можливостями країни, а також адаптацію до змін у глобальному економічному середовищі. Зокрема, необхідно розробити стратегії протекціонізму, конкурентоспроможності та зовнішньоекономічної інтеграції, які б відповідали національним інтересам та сприяли економічному зростанню [55].

По-друге, слід враховувати міжнародний досвід післявоєнного відновлення економіки, зокрема успішні приклади Німеччини, Італії, Японії та Південної Кореї. Аналіз цих кейсів дозволяє виділити ключові чинники успіху, такі як ефективне державне управління, залучення іноземних інвестицій, розвиток інфраструктури та підтримка інновацій. Україна може адаптувати ці підходи до власних реалій, враховуючи специфіку національної економіки та соціально-політичного контексту [56 57].

По-третє, необхідно посилити роль публічного управління у процесі відновлення економіки. Це включає створення спеціалізованих інституцій, розробку нормативно-правової бази та впровадження системи моніторингу ефективності відновлювальних процесів. Також важливо забезпечити прозорість та підзвітність у використанні фінансових ресурсів, що сприятиме підвищенню довіри з боку міжнародних партнерів та інвесторів [57 58].

Крім того, варто звернути увагу на необхідність реформування митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Це дозволить знизити бар'єри для експорту та імпорту, стимулювати розвиток внутрішнього виробництва та підвищити конкурентоспроможність українських товарів на міжнародних ринках [58].

Загалом, формування післявоєнної зовнішньоекономічної політики України має базуватися на комплексному підході, який поєднує стратегічне планування, адаптацію міжнародного досвіду, ефективне публічне управління та реформування регуляторного середовища. Такий підхід сприятиме відновленню економіки, інтеграції у світову економічну систему та забезпеченню сталого розвитку країни.

ВИСНОВКИ

Зовнішньоекономічні відносини виступають не лише одним із базових елементів функціонування національної економіки, а й відображенням її здатності інтегруватися у світову систему в умовах глобальних трансформацій та збройних конфліктів. Вони є багатокomпонентним і динамічним утворенням, що включає торговельні, інвестиційні, фінансові, науково-технічні та трудові взаємозв'язки, які формуються під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Структура цих відносин охоплює як міждержавну політику та міжнародні зобов'язання, так і мікрорівень діяльності підприємств і приватних суб'єктів. Сучасний етап розвитку зовнішньоекономічної політики України визначається необхідністю реагування на виклики війни, трансформацією традиційних напрямів співпраці, посиленням ролі безпеки, інституційної спроможності та валютної стабільності в ухваленні рішень.

Повномасштабна війна, розпочата Росією у 2022 році, спричинила безпрецедентний шок для зовнішньоекономічної діяльності України, порушивши усі ключові складові — торгівлю товарами і послугами, валютно-фінансові відносини, структуру боргу та географію партнерств. Експортні надходження скоротилися через руйнування логістики, інфраструктури та блокаду портів, що спричинило глибокий дефіцит торговельного балансу. Водночас, структура експорту змістилася у бік сировинної аграрної продукції, що свідчить про деіндустріалізацію економіки. Стрімке зростання імпорту високотехнологічних товарів та послуг вказує на залежність від зовнішніх ринків у критичних сферах.

Валютний курс гривні демонструє суттєву девальвацію, яка є прямим відображенням втрат у реальному секторі, зростання зовнішнього боргу та емісійного фінансування. Рівень державного та зовнішнього боргу досяг критичних значень, що створює тиск на бюджетну політику та вимагає підтримки з боку міжнародних фінансових інституцій. Україна змушена була вдатися до глибокої валютної реформи, запровадити нові інструменти

грошово-кредитної політики та адаптувати правове поле до умов кризового регулювання.

Найбільшою трансформацією стала зміна географічних торговельних пріоритетів, повна переорієнтація з країн СНД на ЄС, зростання ролі Польщі, Німеччини, Румунії та США, а також збереження технологічної залежності від Китаю. Торгівля послугами змістилася у напрямі цифрових галузей, де ІТ-сектор став провідним джерелом валютних надходжень. Імпорт послуг значно зріс через витрати українців за кордоном, що створює нові виклики для балансу послуг.

Таким чином, зовнішньоекономічна діяльність України в умовах війни зазнала глибокої трансформації — як у структурному, так і в географічному вимірі. Водночас, попри колосальні втрати, відбувається адаптація економіки, формування нових моделей торгівлі та фінансових відносин, що закладає основу для майбутнього відновлення та інтеграції у глобальну економіку на нових засадах.

У контексті повномасштабної війни, що завдала глибоких втрат українській економіці, стратегічне переосмислення зовнішньоекономічної політики стало ключовим пріоритетом держави. Центральне місце у цьому процесі посідає європейська інтеграція, яка, з одного боку, виступає як інструмент антикризової стабілізації, а з іншого — як фундаментальна основа для повоєнного розвитку. Отримання статусу кандидата на вступ до ЄС та застосування таких ініціатив, як «економічний безвіз» і «Шляхи солідарності», дало Україні змогу утримати експортні потоки, залучити фінансову підтримку та прискорити реформи, що є необхідними для глибшої інтеграції у внутрішній ринок Євросоюзу.

Водночас саме євроінтеграційна динаміка відкрила шлях до масштабної міжнародної фінансової допомоги, яка у 2024 році сягнула рекордних обсягів — понад 41 млрд дол. США. Підтримка з боку ЄС, МВФ, Світового банку, ЄБРР та ІФС стала вирішальним чинником утримання макрофінансової стабільності, фінансування оборонних та соціальних видатків, а також запуску

проектів з відбудови інфраструктури. Важливим трендом стало зростання інвестицій у сфері енергетики, логістики та цифрової трансформації, що формує передумови для оновлення економіки на більш стійких засадах.

Перспективи зовнішньоекономічного розвитку України пов'язані з формуванням післявоєнної політики нового типу — комплексної, стратегічно вивіреної та адаптованої до умов глобальної нестабільності. Основними орієнтирами мають стати системний протекціонізм, модернізація інституцій, залучення довгострокових інвестицій і використання міжнародного досвіду відбудови, зокрема повоєнної реконструкції Німеччини, Південної Кореї та Японії. Також наголошується на необхідності перегляду митної політики, стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю та розвитку інноваційного сектору.

Майбутня архітектура зовнішньоекономічної політики України це симбіоз глибокої євроінтеграції, фінансової підтримки та реформ, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, енергетичної стійкості та інституційної спроможності держави. Успіх реалізації цієї моделі залежатиме від політичної волі, прозорості управління та ефективності взаємодії з міжнародними партнерами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дідківська І. І., Козак Ю. Г., Шнирков О. І. Міжнародна економіка: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 472 с.
2. Бураковський І., Єрмолович Г., Мовчан В. Зовнішньоекономічна політика України: аналіз та рекомендації. Київ: Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна, 2022. 96 с.
3. Світова економіка і міжнародні економічні відносини: підручник / за ред. С. К. Сидоренка. Київ: КНЕУ, 2019. 400 с.
4. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник / Колектив авторів; за редакцією С.О. Якубовського, Ю.О. Ніколаєва. – Одеса: «Одеський національний університет імені І.І. Мечникова», 2015. – 305 с.
5. Український інститут майбутнього. Торгівля України в умовах війни: аналітичний звіт. Київ, 2023. 48 с.
6. UNCTAD. World Investment Report 2023. International Investment and Climate Change. URL: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023>
7. WTO. Trade Profiles 2023. Ukraine. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_profiles_e.htm (дата звернення: 10.03.25).
8. Міністерство економіки України. Зовнішньоекономічна діяльність. Веб сторінка. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 15.03.25).
9. Веремій І., Паламарчук М., Юлдашев Р., Гавриленко Н., Широкий Г., Сребрянський Д. Transformation of Foreign Economic Relations between Ukraine and the Russian Federation: 2010–2020: Analytical report. Scientific electronic edition. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/foreign-economic-relation-between-ukraine-and-rf-1_0.pdf (дата звернення: 15.03.25).
10. Пашков М. Ukraine's Foreign Policy in Times of War: Features and Priorities. Razumkov Centre, 2023. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep54543> (дата звернення: 20.03.25)

11. OECD. Assessing the Impact of Russia's War against Ukraine on Eastern Partner Countries. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/01/assessing-the-impact-of-russia-s-war-against-ukraine-on-eastern-partner-countries_3fdf0591/946a936c-en.pdf (дата звернення: 20.03.25).
12. Батракова Т. І., Фоменко С. С. Сучасний стан зовнішньої торгівлі України в умовах економічної нестабільності. Держава та економічні ефективні стратегії. 2023. Вип. 4(04). С. 56–65. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.4-10>.
13. Rimutis S. Lessons of war: Ukraine's energy infrastructure damage, resilience and future opportunities. GSSC Policy Brief. 2024. URL: https://www.gssc.lt/wp-content/uploads/2024/05/v04_Rimutis_Ukrainos-energetikos-sektoriaus-zala_EN_A4.pdf (дата звернення: 20.03.25).
14. Economic impact of Russia's war on Ukraine: European Council response. European Parliament. 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/757783/EPRS_BRI\(2024\)757783_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/757783/EPRS_BRI(2024)757783_EN.pdf) (дата звернення: 20.03.25).
15. Rogoff K. The Long-lasting Economic Shock of War. IMF: Finance & Development. 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/03/the-long-lasting-economic-shock-of-war> (дата звернення: 20.03.25).
16. Jenkins B. M. Consequences of the War in Ukraine: The Economic Fallout. RAND Corporation. 2023. URL: <https://www.rand.org/pubs/commentary/2023/03/consequences-of-the-war-in-ukraine-the-economic-fallout.html> (дата звернення: 21.03.25).
17. Artuc E., Gomez-Parra N., Onder H. The True Cost of War. Policy Research Working Paper 10217. Development Research Group & Macroeconomics, Trade and Investment Global Practice. October 2022.
18. Szyszczak E. Sanctions effectiveness: what lessons three years into the war on Ukraine. Economics Observatory: веб-сайт. URL:

<https://www.economicsobservatory.com/sanctions-effectiveness-what-lessons-three-years-into-the-war-on-ukraine> (дата звернення: 21.03.25).

19. Ruta M. How the war in Ukraine is reshaping world trade and investment. World Bank Blogs. 09.05.2022. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/trade/how-war-ukraine-reshaping-world-trade-and-investment> (дата звернення: 21.03.25).

20. Sologoub I. Ukraine's EU Integration: A Long Way Home. *Intereconomics*. 2022. Vol. 57, No. 4. P. 218–224. DOI: 10.1007/s10272-022-1066-

21. Zavorodnya E., Melnyk T. Ukraine's IT sector operating during the war. Розвиток суб'єктів економічної діяльності в сучасних умовах господарювання: матеріали конф. Харків, листопад 2022 р.

22. World Bank. DataBank: веб-сайт. URL: <https://data.worldbank.org/indicator> (дата звернення: 21.04.25).

23. Gopinath G. Geopolitics and its Impact on Global Trade and the Dollar. Series on the Future of the International Monetary System (IMS), Stanford Institute for Economic Policy Research, 7 травня 2024 року. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/05/07/sp-geopolitics-impact-global-trade-and-dollar-gita-gopinath> (дата звернення: 21.04.25).

24. Campos R., Flores J. E., Furceri D., Timini J. Geopolitical fragmentation and trade. *VoxEU*, 2023. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/geopolitical-fragmentation-and-trade>

25. Cherenko L. Measuring Poverty in the Conditions of War in Ukraine. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2024. 48 p.

26. Kilfoyle M. Ukraine: what's the global economic impact of Russia's invasion. *Economics Observatory*. 24.10.2023. URL: <https://www.economicsobservatory.com/ukraine-whats-the-global-economic-impact-of-russias-invasion> (дата звернення: 20.04.25).

27. Національний банк України. Зовнішній сектор: статистичні дані. Веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення: 20.05.25).

28. Соколова О. Структурні диспропорції: зміст, види та вплив на економічну безпеку держави. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2021. № 4 (90). С. 10–16. DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2021.4.2>.

29. Міністерство економіки України. Аналітична записка щодо макроекономічної ситуації в Україні, березень 2024 року. URL: <https://me.gov.ua/download/a72b113b-944a-45d3-a397-a0d0243d6156/file.pdf> (дата звернення: 22.04.25).

30. Зовнішня торгівля: шлях до балансу між експортом та імпортом. *Finpuls* : веб-сайт. URL: <https://finpuls.com/ua/banking-reviews-news-zovnshnya-torgvlya-shlyah-do-balansu-mzh-eksportom-ta-mportom.htm> (дата звернення: 26.04.25).

31. Іщук С. О., Созанський Л. Й. Український товарний експорт: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення. *Регіональна економіка*. 2024. № 1. URL: https://re.gov.ua/re202401/re202401_081_IshchukSO%2CSozanskyuLY.pdf

32. Ксендзук В. В., Власюк Т. О., Сергієнко І. Г. Оцінка впливу наслідків війни на розвиток зовнішньої торгівлі товарами на урбанізованих територіях України. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 3(105). С. 51–58. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2023-3\(105\)-51-58](https://doi.org/10.26642/ema-2023-3(105)-51-58).

33. Соколова О. Структурні диспропорції: зміст, види та вплив на економічну безпеку держави. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2021. № 4 (90). С. 10–16. DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2021.4.2>.

34. Бочарова Ю. Г., Горіна Г. О., Кожухова Т. В. Зовнішня торгівля послугами України та ЄС. *Вісник ДонНУЕТ «Економічні науки»*. 2021. № 1(74). С. 65–71. DOI: [10.33274/2079-4819-2021-74-1-65-71](https://doi.org/10.33274/2079-4819-2021-74-1-65-71).

35. Притула Х. М., Кирик І. М. Оцінення структури та динаміки зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua>

36. Шнирков О., Філіпенко А., Поліщук Л. Зовнішньоторговельні відносини України в умовах російсько-української війни. *Український дипломатичний огляд*. 2024. № 102. URL: <https://ud.gdip.com.ua>

37. Костюк, О. Є. Валютна політика України в умовах військової агресії: виклики та напрями трансформації / О. Є. Костюк // Економіка та суспільство. – 2023. – № 53. – С. 89–96. – DOI: 10.32782/2524-0072/2023-53-12.

38. Демків, А. Ю. Валютний ринок України: особливості функціонування в умовах війни / А. Ю. Демків // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2023. – № 54. – С. 62–66. – DOI: 10.32841/2413-2675/2023-54-12.

39. Національний банк України. Валовий зовнішній борг України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/ExDebt_u.pdf (дата звернення: 25.04.25).

40. Закон України «Про валюту і валютні операції» № 2473-VIII від 21.06.2018. Веб сторінка. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2473-19> (дата звернення: 13.05.25)

41. Національний банк України. Валютна лібералізація: як це працює? Презентація. Веб сторінка. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Vagina_pr_23-24.12.2021.pdf (дата звернення: 13.05.25)

42. Національний банк України. Основні інструменти монетарної політики. Веб сторінка. URL: <https://bank.gov.ua/monetary-policy/instruments> (дата звернення: 13.05.25)

43. Паламарчук Д. П., Корнієнко В. О. Вплив євроінтеграції на розвиток України. Матеріали XLIX науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ. Вінниця, 27–28 квітня 2020 р. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/29841> (дата звернення: 13.05.25)

44. Чернобай О. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. Law. 2021. Вип. 8, № 1(29). С. 66–73. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-8-number-129-2021/suchasnyu-stan-i-perspektyvy-ukrayinskoyi-yevrointegraciyi>

45. European Council. Conclusions EUCO 23/22. 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-23-euco-conclusions-en.pdf> (дата звернення: 13.03.25).

46. Міністерство економіки України. Дія Угоди про лібералізацію торгівлі з ЄС буде продовжена. 23 травня 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=af781b8f-f090-4c40-8679-2e1964f85a30> (дата звернення: 13.05.25).

47. Sapa A. EU's Solidarity Lanes: achievements and ways for improvement. CES discussion paper. Centre for Economic Strategy. August 2023. 22 p. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/CES_Solidarity-Lanes-discussion-paper_ENG.pdf (дата звернення: 13.05.25).

48. Stewart S. Ukraine during the Russian War of Aggression: The Nexus between Internal Developments and EU Accession. SWP Research Paper. Stiftung Wissenschaft und Politik – German Institute for International and Security Affairs. URL: <https://www.swp-berlin.org/publikation/ukraine-during-the-russian-war-of-aggression> (дата звернення: 15.05.25).

49. European Commission. 2023 Communication on EU Enlargement Policy. COM(2023) 690 final. 8 November 2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/COM_2023_690_GU_CR_PCI_Communication_on_Enlargement_Policy_final.pdf (дата звернення: 15.05.25).

50. Міністерство фінансів України. Партнери з розвитку, які надали бюджетну підтримку Україні у 2024 році загальним обсягом понад \$41 млрд, та напрям спрямування коштів. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/development_partners_that_provided_ukraine_with_over_41_billion_in_budget_support_in_2024_and_the_allocation_of_these_funds (дата звернення: 18.05.25).

51. Національний інститут стратегічних досліджень. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. Грудень 2024 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-fiansovyykh-instytutiv-ukrayini-hruden-2024-rokuniss.gov.ua> (дата звернення: 18.05.25).

52. Національний інститут стратегічних досліджень. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. Листопад 2024 року. URL:

<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-instytutiv-ukrayini-lystopad-2024-rokuniss.gov.ua> (дата звернення: 20.05.25).

53. Reuters. EBRD plans to invest at least \$1.56 bln in Ukraine's war-hit economy this year. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ebrd-plans-invest-least-156-bln-ukraines-war-hit-economy-this-year-2025-02-06> (дата звернення: 20.05.25).

54. Reuters. World Bank financing arm IFC plans \$1.9 bln in Ukraine investments. URL: <https://www.reuters.com/markets/europe/world-bank-financing-arm-ifc-plans-19-bln-ukraine-investments-2024-04-22> (дата звернення: 20.05.25).

55. Стратегічні імперативи формування зовнішньоекономічної політики України. Аспекти публічного управління. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/642> (дата звернення: 20.05.25).

56. Перспективи післявоєнного відновлення економіки України: реалії сьогодення. Одеська національна наукова бібліотека. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4919 (дата звернення: 20.05.25).

57. Міжнародний досвід післявоєнного розвитку економіки: уроки для України. Науковий вісник Національного університету "Львівська політехніка". URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/sep/31286/menedzhment-273-286.pdf> (дата звернення: 18.05.25).

58. Зовнішньоекономічна політика України: фактори формування та механізм її реалізації в умовах війни. Центральноукраїнський національний технічний університет. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/items/c1af025a-8435-4aea-8f8d-7037419a8d2b> (дата звернення: 20.05.25).